Ю.Ф. Інжиєвський,
В. М. Рябіков

Бесіди з віруючими

Православні свята

ПОЛІТВИДАВ УКРАЇНИ

СЕРІЯ
"Бесіди
з віруючими"

Ю. Ф. Інжиєвський,
В. М. Рябіков

ПРАВОСЛАВНІ свята

Київ
Видавництво
політичної літератури
України
1986

Авторы брошюры рассматривают основные праздники православия. Опираясь на данные советской исторической науки, критически анализируя религиозные источники, они раскрывают земное происхождение этих праздников, причины их появления, развенчивают христианские мифы об их «божественности».
Издание второе.

Рецензенти:
доктор філософських наук
Є. К. Дулуман,
кандидат філософських наук
М. В. Філоненко

Інжиєвський Ю. Ф., Рябіков В. М.
І-62 Православні свята.— 2-е вид.— К.: Політвидав України, 1986.— 80 с.— (Бесіди з віруючими).

У брошурі розглядаються основні свята православ'я. Спираючись на дані історичної науки, критично аналізуючи релігійну літературу, автори розкривають земне походження, причини виникнення цих свят, розвінчують богословські вигадки про їх нібито божественний характер.

І $\frac{0400000000-034}{М201(04)-86}$ 43.86 86.37

Свято... З цим словом у кожного пов'язані світлі спогади і почуття. Це той незабутній день, коли ми урочисто і радісно відзначаємо знаменну подію в житті суспільства або окремої людини.

Суспільна природа людини вимагає гармонійного поєднання буднів і свят, потреби підсумувати в урочистій обстановці результати своєї діяльності, почути громадську оцінку свого внеску в загальну справу. Свято є продовженням життя суспільства, його буднів, тільки іншими засобами, в інших формах.

Неможливо підрахувати, скільки було на землі свят. Вони з'являлися і зникали, поступаючись місцем новим, розвивались і збагачувалися, виступали свідками класових битв.

Стародавні свята виникли в умовах первіснообщинного ладу і були обумовлені реальними потребами трудової людини. Хоча річний цикл сільськогосподарських робіт визначається зміною пір року, однак приводом для встановлення святкових днів послужили не вони, а певні рубежі господарського життя. Оранка, сівба, сі-

покіс, збирання врожаю, вигін худоби на пасовисько та повернення її на зимівлю у тепле стійло, поява молодняка повторювались на протязі року. Саме з цими важливими подіями пов'язували відповідні торжества.

Всім добрим — багатим врожаєм, високим приплодом худоби, зеленими пасовиськами тощо — давня людина завдячувала невидимим, але могутнім силам та істотам, що населяли навколишній світ. Вони могли певним чином ставитися до людини, допомагати їй або навпаки, шкодити. Землероб прагнув задобрити ці сили з допомогою жертвоприношень, завоювати їх довір'я, а то і залякати. Не випадково всі стародавні свята супроводжувалися численними магічними обрядами.

Весною природа оновлюється, тому і людина намагалася очистити себе, своє житло, худобу. Особливої очисної магічної сили надавали воді. Кроплення водою землі мало забезпечити хороший врожай, вмивання вранішньою росою зміцнювало тіло, здоров'я.

Більшість обрядів супроводжувались криками, співами, які повинні були якнайшвидше пробудити природу від зимової сплячки, а також відігнати злих духів. А щоб польові культури були високими, врожайними, влаштовували танці з підскоками, гойданням тощо.

Жоден обряд не проходив без святкової трапези. Вважалось, що в ній беруть участь духи — господарі місцевості. До обіду обов'язково готували каші, випікали хліб. Кутя, наприклад, з'явилася у давні часи і готувалася з вареного зерна, бо у ті часи люди ще не вміли молоти зерно, випікати хліб.

Вірили також у предків роду, общини, що

впливали на врожай тощо. Звідси у весняних святах присутні елементи заупокійного культу. Магічною вважали ранню зелень, а щоб передати її силу землі, люди віттям верби, берези били об землю, а також один одного.

Літні обряди пов'язувалися зі збереженням врожаю і підготовкою до його збирання. Осінній цикл свят мав забезпечити врожай майбутнього року.

Взимку, коли основні господарські роботи були виконані, починали готуватися до нового трудового року. Прагнення довідатись, чи буде сприятливим наступний господарський рік, породило велику кількість ворожінь.

Отже мета магічних обрядів була досить прозаїчною — піклування про врожай і господарський достаток. В центрі уваги завжди була доля людини, її життя, що залежало значною мірою від природи.

З виникненням релігії побутовий, господарський зміст свят витісняється. З часом всі святкові цикли так або інакше пов'язуються з іменами богів і подіями церковної історії.

В період розкладу рабовласницького ладу і формування нових, феодальних відносин зароджується християнство. Ведучи боротьбу з язичеськими релігіями, християнські ідеологи оголосили своє вчення, свої свята єдино правильними, боговстановленими. Та оскільки християнські свята виростають з язичеських, якихось принципових відмінностей від них вони не мали і не могли мати. Християнство лише змінило язичеських богів на своїх святих. Багатьох з цих богів християнська церква переводила у розряд нечистої сили, а коли це не вдавалося, оголошувала їх християнськими святи-

ми. Виступаючи невід'ємною частиною релігійного культу, свята покликані були пропагувати основні християнські догми. Вони активно використовувались в інтересах пануючих класів — для утвердження реакційних моральних принципів терпіння і покори експлуататорам.

Система християнських свят справляє вплив на життя віруючого від його народження до останніх днів. Пишнобарвністю, урочистістю святкових релігійних богослужінь, театралізованими церемоніями і діями церковники намагаються вплинути на почуття своїх прихожан, закріпити у їх свідомості байдужість до проблем земного життя і віру в «царство боже».

За словами М. М. Нікольського, загальна характеристика християнських свят полягає в тому, що вони «всі були встановлені церковною владою для посилення церкви, заради боротьби з іншими культами і в остаточному підсумку заради зміцнення експлуататорських устремлінь церкви і заради підтримки правлячої верхівки» (Никольский Н. М. Избранные произведения по истории религии. М., 1974, с. 248).

У «Православному церковному календарі» на кожен день припадає по декілька свят або церковних пам'ятних дат. Найголовніші свята православної церкви — це так звані дванадесяті свята, які поділяються на перехідні і неперехідні. Справа в тому, що деякі свята церква відзначає за місячним календарем, тому вони називаються перехідними. До таких свят належать вхід господній в Єрусалим, вознесіння. п'ятидесятниця і припадають вони на весняний період. Всі інші свята відзначаються за сонячним календарем, вони точно фіксовані і назива-

ються неперехідними. В їх число входять: різдво Христове, хрещення господнє, стрітення господнє, благовіщення пресвятої богородиці, преображення господнє, успення пресвятої богородиці, різдво пресвятої богородиці, воздвиження хреста господнього і введення в храм пресвятої богородиці.

Крім дванадесятих в церковному календарі є дев'ять так званих великих свят. Усі інші занесені до розряду малих. Призначення релігійних свят, говориться у «Настільній книзі священнослужителя», пропагувати зміст Біблії, бути «опоетизованим викладом православних догматів».

У брошурі розглядаються лише найголовніші свята православ'я. Розкриваючи земні джерела, історію виникнення релігійного культу, його обрядової сторони, критично подаючи виклад біблійних сюжетів церковних свят, автори показують безпідставність богословських тверджень про їх нібито божественний характер. Релігійні свята мають цілком соціальне спрямування. З їх допомогою церква віками утримувала трудящі маси у полоні релігії, затьмарювала їх свідомість байками про потойбічний світ, «царство небесне», відвертала від боротьби за щастя на землі.

ЗАГАДКОВА ТРІЙЦЯ

Священна книга християн — Біблія, зміст якої дав привід богословам встановити величезну кількість релігійних свят, починається з опису всемогутності бога, який створив світ за шість днів. «На початку бог створив небо та землю...». Віруючі уявляють собі бога всемогутнім, всевидющим, всезнаючим, милостивим. На бога уповають, до нього звертають щоденні молитви, від нього чекають встановлення «царства божого». Від імені бога звертається до віруючих духовенство православної церкви...

І все ж, марно було б шукати в церковному календарі назву свята на честь бога-отця. Як відомо, християнська релігія визнає догмат про триєдність бога: бога-отця, бога-сина і бога-духа святого.

Для всіх трьох іпостасей існує єдине свято п'ятидесятниці або трійці. В «Настільній книзі священнослужителя» повідомляється, що «назву п'ятидесятниці свято отримало як тому, що згадувана у цей день подія відбулася у старозавітне свято п'ятидесятниці, так і тому, що після пасхи воно буває на 50-й день».

Свято трійці перехідне, воно відзначається наприкінці травня — початку червня. Приводом для його встановлення послужила подія, описана у другій главі новозавітної книги Діянь апостолів: «Несподівано зчинився шум з неба, ніби буря раптова зірвалася, і переповнила весь будинок, де вони перебували; і з'явилися їм язики поділені, немов би огненні, та й на кожному з них по одному осів. Усі ж вони сповнилися духом святим і почали говорити іншими мовами, як їм дух промовляти давав» (2 : 2—4). Отже, третя іпостась — дух святий, зійшов на апостолів у вигляді «огненних язиків». Але незрозуміло — де ж інші дві іпостасі, адже свято іменується трійцею?

За церковним вченням, апостоли, прийнявши «дари» духа святого, набули також здатності передавати їх своїм наступникам — єпископам і священикам. Тому день зішестя духа святого на апостолів стали вважати днем народження християнської церкви. Проте це не що інше, як намагання видати бажане за дійсне. У першій половині I століття не було навіть ознак церковної організації, не кажучи вже про якусь єдність у поглядах на трійцю та інші догмати церкви. У найпершому християнському творі з числа включених у біблійний закон — Одкровенні Іоанна — поняття трійці взагалі відсутнє. Ніяких свідчень про трійцю нема і в посланнях апостола Павла. Перші натяки на неї з'являються лише у євангеліях, які за часом написання датуються першою половиною II століття. Так, у Євангелії від Матфея Христос промовляє до апостолів: «Тож ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх в ім'я отця, і сина, і святого духа» (28 : 19—20).

У євангеліях від Матфея, Марка та Луки нічого не говориться про зішестя духа святого на апостолів взагалі. Щоправда, у євангеліста Іоанна є згадка про цю подію, але його розповідь не має нічого спільного з тією картиною, яку намалював автор найпізнішого новозавітного твору — Діянь апостолів. У Іоанна зішестя духа відбувається без вищезгадуваних театральних ефектів. За Іоанном, Ісус Христос просто подув і мовив до апостолів: «Прийміть духа святого!» (20 : 22). Дух святий сходить не від бога-отця, а від бога-сина.

Уява автора Діянь апостолів виявилась значно багатшою. Його літературна фантазія, як встановила біблійна критика, розпалена книгами Старого завіту і творами гностиків. Зокрема, з книги Чисел (11 : 25) запозичено епізод, в якому розповідається про здатність пророкування після зішестя духа святого, а також інші деталі міфу. Отже, від тверджень церковників, що в основі свята трійці лежить реальна історична подія, не залишається і сліду.

Сучасне християнське вчення про три іпостасі бога народилося у численних дискусіях його апологетів з представниками інших релігій. Остаточний варіант православного символу віри був затверджений лише на Константинопольському соборі у 381 році. Таким чином, тільки в кінці четвертого століття було офіційно визнано існування третьої іпостасі християнського божества — духа святого. Для пропаганди цієї ідеї стало можливим і навіть необхідним встановлення свята трійці.

Людина з давніх-давен створює богів за своєю подобою. Богам як і людям властиві певні риси характеру. Вони можуть сердитися, роз-

каюватися, боятися тощо. Боги одружуються, народжують немовлят, турбуються про харчування. Божественна сім'я представлена трійцею, яка складається з батька, матері та їх дитини.

На підтвердження сказаного вище слід звернутися до релігій стародавнього світу. Більшість із них мали свої сімейні трійці. Про це розповідається у міфах Індії, Персії, Греції та ін.

Наприклад, релігія Вавілону пропонувала трійцю, до складу якої входили бог-отець Еа, матір божа Дамкіна та син божий Таммуз, Єгипту — відповідно Осіріс, Ізіда і Гор.

Відомий радянський вчений О. Ярославський описує більше сімнадцяти божественних трійць стародавнього світу.

Чому саме трійця, а не якесь інше число? Містичне ставлення до цифри «три» виникло ще в первісні часи. Трійка — число, що має початок, середину і кінець.

Християнство переробляло і засвоювало найбільш популярні ідеї, відповідні уявлення, обряди, свята язичеських культів та інших релігій, що передували його появі.

Так, крім містичного поклоніння цифрі три і трійці, християнство запозичує з давніх релігій атрибутику божественних іпостасей, зокрема, духа святого. Церква зображує дух святий у вигляді голуба. В Єгипті, Греції, Індії та інших країнах голуб вважався священним птахом богинь. Давньовавілонська богиня Іштар теж досить часто зображалась голубкою. У голубок перетворювались богині Астарта, Ізіда та інші. Голубок зображували на іконостасах єгипет-

ських, фінікійських та інших язичеських храмів.

У християнській трійці дух святий, замінивши богиню-матір, присвоїв і її атрибути. Тепер він став... матір'ю сина божого, а голуб — символом духа святого. В апокрифічному «Євангелії від євреїв» Ісус Христос говорить: «Моя мати — святий дух». У давньосірійському перекладі Євангелія від Іоанна (94 : 26) говориться про святий дух: «Вона навчить вас всьому...» Древні євреї також вважали дух святий жіночого роду.

З давніх релігій християнська церква переймає старовинне облачення священнослужителів (сутану), звичаї шанувати ікони, носити амулети тощо. Звідти ж запозичена й інша назва свята трійці — п'ятидесятниця.

П'ятидесятниця — свято землеробських племен, які населяли територію Палестини. Воно припадало на травень — початок червня, коли достигали злакові і розпочиналися роботи по їх збиранню. Початок жнив древні євреї відзначали окремим святом опрісноків, що отримало назву від звичаю в цей день випікати прісні хліби з борошна нового врожаю. Перший сніп, за законами жерців, відносили до священика для благословення. Свято тривало майже сім тижнів. Та ось, позаду тяжка праця на полях, турботи про врожай. Землероби, раді можливості скористатися, нарешті, плодами своєї праці, з вдячністю польовим духам і богам — подавцям врожаю, приносять жертви.

Так, іудейське духовенство забороняло зжинати хліб до краю поля і підбирати залишки жнив, вимагало приносити в жертву богові сімох ягнят, бика і двох овець. У книзі Второза-

коння сказано: «Сім седмиць відлічиш собі, від початку праці серпа на дозрілому збіжжі зачнеш лічити сім седмиць. І справиш свято седмиць для господа, бога свого, у міру добровільного дару своєї руки, що нею даси, як поблагословить тебе господь, бог твій» (16 : 9—10).

Пізніше, із посиленням впливу жерців, аграрний зміст іудейського свята був поступово змінений. П'ятидесятницю стали відзначати на честь мнимого одержання Мойсеєм на горі Сінай закону божого. До цієї гори євреї підійшли через сім тижнів після втечі з Єгипту. Тепер п'ятидесятниця стала пов'язуватись з євангельською подією — зішестям святого духа на апостолів і розповсюдженням християнства по всьому світу.

На Русі християнське свято п'ятидесятниця набуває суто слов'янського забарвлення. За часом воно збігається з давньослов'янським весняно-літнім зеленим святом, з завершенням весняних польових робіт і турботами про майбутній урожай. Зелене свято супроводжувалось обрядами на честь польових духів, які нібито впливають на родючість землі і збільшення приплоду худоби. Землероб намагався умилостивити цих духів, передати землі силу всеперемагаючої молодої зелені. Особливо життєдайною силою наділялася береза. Саме її гіллям ще й у наш час прикрашають житла, подвір'я.

Обрядовість християнської трійці є, здебільшого, пережитком язичеських аграрних культів. Як не намагалася церква викоренити ці обряди з народного побуту, вони жили своїм життям. Зрештою церковники змушені були занести до православного церковного календаря свято під назвою троїцької поминальної субо-

ти. В основу свята був покладений язичеський звичай поминання померлих. Обряд полягав у відповідних пожертвуваннях на могилах предків.

Відзначаючи свято трійці, православна церква переслідує корисливу мету. Видаючи церковне свято за народне, духовенство розгортає активну релігійну пропаганду. В церковних проповідях говориться, що призначення людини — бути «храмом божого духу», для чого, мовляв, треба поглиблювати свою релігійність, виконувати церковні настанови. Служителі культу намагаються утверджувати у свідомості віруючих антинаукові уявлення про можливість божественних чудес, приписують весняне самооновлення природи впливові святого духа тощо.

Таким чином, із вищевикладеного випливає, що свята, запроваджені церквою на честь триєдиного бога та окремих його іпостасей, не мають під собою абсолютно ніяких реальних основ.

НАДУМАНІ ОСНОВИ

Свята, приурочені культу Ісуса Христа, сина божого, повторюють найголовніші євангельські події. Перелічимо їх: різдво Христове, стрітення, хрещення, вхід господній в Єрусалим, преображення, пасха, вознесіння.

Торжества, присвячені Ісусу Христу, сповнені найрізноманітніших домислів, багато в чому суперечливих по відношенню один до одного. Адже достовірних свідчень про існування Ісуса Христа немає. «До того часу поки не знайдені жодні свідчення про Христа, що відносяться до першої третини або в крайньому випадку до середини I ст. і які належали б очевидцю і учаснику євангельських подій,— зауважує радянський дослідник релігії Й. А. Кривельов,— всі твердження про історичність Христа залишаються голослівними і базуються лише на християнській традиції, що склалась в кінці I — початку II ст.» (Кривелев И. А. История религий. М., 1975, т. 1, с. 148). Та якщо з часом свідоцтва сучасників про Христа і будуть виявлені, то вони зможуть переконати нас лише в тому, що «в минулому жив у Палестині хри-

стиянський проповідник на ім'я Ісус. Не син божий, не боголюдина, а людина, звичайна людина, яка проповідувала нове вчення» (Белов А. В. Рождество Христово. М., 1974, с. 30).

З моменту свого виникнення християнське віровчення пройшло чималий шлях неослабної боротьби з іншими релігіями, перетворюючись поступово у панівну релігію Римської імперії. Одночасно із створенням власного священного закону, християнство формує свою обрядовість, встановлює численні свята. Щоб полегшити запровадження християнських свят, а отже і пропаганду «божих» ідей, їх приурочують до найважливіших подій у житті язичників, проводять у язичеських храмах тощо.

РІЗДВО ХРИСТОВЕ

Свято відзначається 25 грудня за старим стилем (7 січня — за новим). Пов'язуючи з іменем Христа виникнення християнства, церква надає цьому святу виняткового значення, називає його «матір'ю всіх свят», «другою пасхою» і відвела йому у своїх богослужіннях 12 днів. У «Настільній книзі священнослужителя» записано: «Євангельські читання... звертають нашу увагу на обставини різдва Христового, говорять про земних і небесних учасників події і їх ставлення до новонародженого немовляти. Євангельськими читаннями охоплюється весь цикл подій, пов'язаних з різдвом Христа, починаючи від збентеження Йосифа і закінчуючи його поверненням разом з богонемовлям і його матір'ю з Єгипту».

Що ж являють собою євангельські події, які так збентежили Йосифа?

Відомості про народження Христа можна почерпнути тільки у двох євангеліях — від Матфея і Луки. Марк та Іоанн розповідають вже про дорослого Христа, починаючи з моменту його хрещення у водах Йордану.

Автор Євангелія від Матфея повідомляє, що після заручин престарілого теслі Йосифа з дівчиною Марією старця чекала неприємна несподіванка: його наречена, яка виховувалася у храмі, виявилася вагітною. Євангеліст Лука заявляє, що Йосиф довідався про це лише через 6 місяців. Новоспечений чоловік вирішує прогнати дружину. Однак уві сні йому з'являється ангел і сповіщає, що Марія народить від духа святого. Це докорінно міняло справу. Марія залишилася в оселі Йосифа і через певний час народила сина — Ісуса. Зі сходу на поклоніння новонародженому прийшли волхви з дарунками: золотом, ладаном та смирною. Місце народження немовляти їм нібито вказала зірка, що зупинилася в небі над оселею Йосифа поблизу Віфлеєма.

Чутки про новонародженого «іудейського царя» дійшли до царя Ірода. Занепокоєний появою суперника царського трону, Ірод посилає у Віфлеєм та його околиці воїнів з наказом винищити усіх до одного немовлят — хлопчиків у віці до двох років. Церковники ревно підрахували, що було вбито начебто 14 тисяч немовлят. У Віфлеємі ж на той час мешкало всього 3 тисячі чоловік. Для знищення такої кількості дітей дворічного віку, їх мало бути у кожній сім'ї не менше восьми...

Проте Ісусу пощастило врятуватися, бо його батьки, попереджені ангелом, перебралися до

Єгипту. Повернувшись після смерті Ірода, вони поселились у місті Назареті (1—2).

Всі деталі цього оповідання заперечує автор Євангелія від Луки. За його твердженнями, Йосиф проживав не у Віфлеємі, а в Назареті. Саме тут перед Марією нібито з'явився архангел Гавриїл.

Незадовго до народження Ісуса кесар Август звелів зробити перепис населення по всій землі. В Сірії, до якої адміністративно належала Палестина, за перепис відповідав Квірній. Йосиф з вагітною Марією взимку вирушає у Віфлеєм на перепис населення. У цей час Марія народжує свого первістка і, за браком більш придатного житла, сповила і поклала у ясла для худоби. До новонародженого прийшли пастухи. Через вісім днів було здійснено обрізання Ісуса, а коли минули дні очищення за законом Мойсея, його принесли у Єрусалимський храм, щоб посвятити богові. «А як виконали вони за законом господнім усе, повернулися в Галілею, до міста свого Назарета» (1 : 39). Про якусь втечу в Єгипет, винищення немовлят, про волхвів і тому подібне автор Євангелія від Луки нічого не повідомляє.

Це й зрозуміло. Коли було обрізання на восьмий день, то тоді не було винищення немовлят; коли була втеча в Єгипет, то на сороковий день не могли принести Ісуса в Єрусалимський храм; коли він народився в будинку, то причому тут ясла? Обидві розповіді, як бачимо, виключають одна одну.

Поміркуємо ще. Євангелісти говорять про місто Назарет. Вчені-історики встановили, що ні в I, ні в II століттях нашої ери такого населеного пункту у Палестині не існувало. Жоден

автор Старого завіту назви цього міста не згадує.

Ми вже говорили, що вигадуючи євангельські легенди, їх автори керувались пророцтвами, викладеними у Старому завіті, намагалися видати новозавітні події за здійснення цих пророцтв. Створюючи Євангеліє від Матфея, автор вичитав у книзі Суддів (гл. 13, ст. 5) такі слова: «Бо ось ти зачнеш, і сина породиш, і бритва не торкнеться його голови, бо дитя вже буде Божим назореєм від утроби». Єврейське слово «назорей» означає аскет, схимник. Проте автор Євангелія вважав, що пророцтво стосується Ісуса, родом з Назарета. Тому він і пише: «А прибувши, оселився у місті, званім Назарет, щоб збулося пророками сказане, що він Назореєм буде званий» (2 : 23).

Із Старого завіту запозичені також деталі народження Ісуса Христа.

Уважно порівнюючи зміст євангелій, О. Ярославський дійшов висновку: «1) Жодне євангеліє в оповіді про народження бога Ісуса не сходиться з іншими євангеліями. 2) Оповіді не відповідають історичній правді, відомим з історії і перевіреним фактам. 3) Євангельські оповіді про народження бога змушують нас шукати походження їх у більш давній історії,— чи не взяті вони з більш давньої старовини, з більш давніх релігій?».

Навіть єпископ Августин Аврелій (помер у 430 р.) одного разу визнав, що і він не вірив би євангеліям, коли б його до цього не зобов'язував авторитет церкви.

Дійсно, коли відкинути всю аргументацію євангелістів, запозичену ними у старозавітних «пророків», то від євангельської «біографії»

Христа майже нічого не залишиться. Зазначимо, що міф про Ісуса Христа, особливо в тій його частині, де розповідається про його непорочне зачаття, мученицьку смерть і воскресіння, має ще одне джерело: культи вмираючих і воскресаючих богів, яким поклонялись у римських провінціях.

Образ Христа, створений християнськими богословами, має багато спільного з такими язичеськими божествами, як єгипетський бог Осіріс, ассіро-фінікійський Адоніс, греко-фракійський Діоніс, персидський Мітра, вавілонський Мардук тощо.

Типовим прикладом культу вмираючих і воскресаючих богів був культ Осіріса, бога рослинництва. Його день народження єгиптяни святкували 6 січня. Саме на початку січня у Єгипті на полях з'являється перша зелень, розгортаються весняні сільськогосподарські роботи. Культ вмираючих і воскресаючих богів постав із наївних аграрних вірувань первісних землеробів, які, спостерігаючи, як проростає кинуте у землю зерно, як оживають весною рослини, по аналогії уявляли, що так само вмирають і знову весною воскресають боги цієї рослинності. Доля зерна символічно сприймалась як доля рослинницького божества; яке мало пряме відношення до життя людей: адже бог воскресає, щоб у людей був хліб. Не випадково цих богів називають «спасителями».

Воскресіння багатьох язичеських богів святкувалось у кінці грудня — на початку січня. В оповідях про них зустрічається весь той літературний міфологічний матеріал, який християнські «письменники» використовують в по-

дальшому для розповіді про народження, життя, смерть і воскресіння Ісуса Христа.

Так, народження Аполлона і Мітри супроводжувалось небесним сяйвом, а коли народився Крішна, на небі загорілась зірка. У печерах, хліві або підземеллях народились боги Агні, Діоніс, Гермес, Адоніс, Будда, Таммуз, Еон. Як відомо, у первісні часи печери були житлом стародавніх людей. Згодом вони стали уявними місцями народження богів, першими святилищами. Сучасним паломникам і туристам, які приїжджають в Ізраїль, показують у Віфлеємі печеру, де нібито народився Ісус Христос. Однак задовго до християнства цю ж саму печеру шанували як місце народження бога Таммуза, а згодом і Адоніса. Між іншим, апокрифічні євангельські тексти стверджують, що Христос народився на зворотному шляху із Віфлеєма у зовсім іншій печері, відомої під назвою печери Рахілі.

У міфологічному оповіданні про бога Крішну є епізод, в якому його ще немовлям забирають у Гокуль, щоб врятувати від смерті, тому що цар Канса видав наказ повбивати всіх немовлят. Подібний наказ видав начебто і цар Німрод після народження Авраама.

...Принц Гаутама, ставши індійським божеством — Буддою, жив за 500 років до Ісуса Христа. Будду народила Майя без зачаття, царі приходили до нього на поклоніння, він був освячений пророком Асітієм у священному потоці ріки Найрандви, піддавався гонінням царя Бімбісара і спокусам князя смерті Мари. Будда проповідував на горі, ходив по воді. З 12 його учнів один, по імені Девандатта, виявився зрадником. Коли Будда помер, почався страшний

землетрус, сонце померкло, полум'я охопило весь світ, а з неба упала зірка. Коли замінити назви та імена у наведених оповідях, легко простежити сюжетну лінію християнських євангелій.

Подібним чином народжується і перський бог Мітра. Його народження першими помітили пастухи і зразу ж прийшли до нього на поклоніння, принісши в подарунок ягнят із своєї отари. Мітра творив багато чудес, рятував людей від напасті і після прощальної вечері вознісся на небо. Мітраїсти чекали на друге пришестя свого спасителя і воскресіння його з мертвих. Неробочий день тижня був у мітраїстів щотижневим святом Сонця. Віруючі називали себе «браттями в Мітрі». День народження Мітри відзначали 25 грудня.

У день зимового сонцестояння мітраїсти розкладали вогнища, намагаючись прискорити «народження Сонця», прихід теплих днів.

Культ бога Мітри з I століття н. е. поширився на заході Римської імперії з центром у Римі. На честь Мітри споруджуються величні храми, в торжествах, присвячених богові, беруть участь римські імператори.

Мітраїзм був найнебезпечнішим конкурентом раннього християнства. Ведучи постійну боротьбу з цим культом, церква всіляко намагалася витіснити популярний день народження непереможного Мітри-Сонця. Один з ранніх християнських богословів писав: «Саме 25 грудня язичники відзначали свято народження сонця і на його честь палили вогнища. В цьому святі і в його розвагах брали участь і християни. І ось, коли вчителі церкви помітили, що християни захоплюються цим язичеським

святом, вони вжили заходів і перенесли на цей день, 25 грудня, свято дійсного різдва, а за 6 січня вони зберегли богоявлення».

У 336 році папа римський офіційно оголошує, що святкування різдва Христового переноситься на 25 грудня. У святковому тропарі почали співати про Христа як про «розумне сонце правди», а 6 січня продовжували відзначати богоявлення і хрещення.

У Новому завіті дата народження Ісуса Христа не вказується. Час народження за євангелієм припадає на весну. Такого висновку дійшли богослови з євангельської розповіді про з'явлення ангелів пастухам. За підрахунками різних богословів дати народження Ісуса теж різні — 28 березня, 2 квітня, 19—20 квітня, 20—21 травня, 8 або 18 листопада.

Свято різдва Христового було запроваджене у тридцятих роках II століття в Александрії. На той час це було ще потрійне свято: народження, явлення (теофанії) і хрещення Ісуса Христа. За аналогією до язичеських культів його стали відзначати 6 січня. Автор Євангелія від Іоанна вважав, що Ісус явився людям вже дорослим на березі ріки Йордан, де й був охрещений Іоанном Хрестителем. На згадку про цю євангельську подію і було встановлене свято хрещення. Православна церква відзначала його щорічно 6 січня аж до кінця IV століття. Отже, окремого свята різдва Христового поки що ніде не було.

Велику послугу церкві зробив Константин. Прийшовши до влади, він у 313 році видає указ, за яким християнство ставало головною релігією імперії. Християнській церкві було надано ряд привілеїв. Церковники домоглися заборони

зображення на римських монетах бога сонця Мітри. Крім того, у 346 році з'явився указ про закриття всіх нехристиянських храмів, а поклоніння язичеським божествам засуджувалося смертною карою.

Римське нововведення спочатку не зустріло схвалення з боку східних церков. І лише особливі обставини змусили богословів визнати його. Справа в тому, що на Сході знову відродилися так звані аріанські суперечки. Прибічники християнського богослова Арія вважали, що уявлення про бога-отця і бога-сина нічим не відрізняється від язичеського багатобожжя. Виступаючи як монотеїсти, вони вчили, що Христос-людина є творіння боже. Під кінець свого життя навіть імператор Константин став прибічником аріанства.

Лише у 381 році, вже за імператора Феодосія, у Константинополі збирається церковний собор, на якому свято різдва Христового було визнане самостійним і перенесене на 25 грудня.

Найпершу, боязку спробу відзначити різдво Христа 25 грудня зробив ще у 379 році єпископ Григорій Назіанзін. Проте головним поборником різдва став антіохійський єпископ Іоанн Златоуст. Слід зазначити, що вірмено-григоріанська церква так і не запровадила римське нововведення і до сьогоднішнього дня 6 січня відзначає потрійне свято різдва, богоявлення і хрещення Ісуса Христа.

Довго християнські богослови сперечалися про те, яким слід уявляти собі Ісуса Христа. Адже в Одкровенні Іоанна Златоуста Ісус постає абстрактним божеством. Боголюдиною його роблять тільки автори євангелій. Ні в Одкровенні, ні в посланнях апостолів не зустріча-

ються приписувані Ісусу вислови. Апостоли не цитують Христа. Винятком є перше послання до коринфян апостола Павла, де у II главі зустрічаються дві невеличкі цитати. З чого ж виходили автори євангелій, коли створювали цілі промови і приписували їх Ісусу Христу? Можна з впевненістю сказати — з власної фантазії.

Про довільність, надуманість тверджень богословів свідчить і літочислення, що ведеться від різдва Христового. Свято пасхи, як відомо, кожен рік припадає на різні дні. Щоб не плутатися у цьому церква почала виготовляти таблиці на кілька десятків років наперед. Ці таблиці складаються і по сьогоднішній день, називаються вони пасхаліями.

У VI столітті таблиці днів пасхи закінчились і треба було складати нові пасхалії. Цю справу доручили монаху Діонісію Худому (Малому). Він і вирішив вести лік від «різдва Христа». На основі абсолютно довільних розрахунків він «вирахував» дату народження євангельського Христа і заявив, що ця подія відбулась 525 років тому. Прослідкуємо хід його думок. Діонісій мав на увазі, що Христос був розіп'ятий у віці 30 років і воскрес в день так званого благовіщення, яке відзначається 25 березня. За євангельською оповіддю це відбулося у неділю. День воскресіння Христа і став днем «першої християнської пасхи». Діонісій почав шукати найближчий до цього часу рік, в якому 25 березня припадало б на великодну неділю. Таким роком виявився 563, він і повинен був настати через 38 років.

Відомо, що свято пасхи відзначається християнами у першу неділю після повного місяця, що наступає за весняним рівноденням. А через

кожні 532 роки великодні дні припадають на одні і ті ж числа і дні тижня, бо в цей період — 532 роки — точно вкладається певна кількість повних обертів Місяця навколо Землі.

Діонісій відлічив від числа 563 число 532. Перша великодня неділя випала на 31 рік. Віднявши ще 30 років, він отримав рік народження Христа. Ним був 763 рік від заснування Рима.

Літочислення, запропоноване Діонісієм, довгий час не визнавалося. Перша офіційна згадка різдва Христового в церковних документах з'явилася у 742 році. Лише на середину XV століття всі папські документи мали цю дату. Паралельно вказувався і рік від створення світу. В Росії християнське літочислення вперше запровадив Петро І. За указом рік після 31 грудня 7208 року від створення світу почали вважати 1700 роком від різдва Христа.

Таким чином, євангелія з їх міфологічним змістом і масою суперечностей не можуть переконати нас у реальності факту народження Ісуса Христа. Саме різдво вигадане, а свято різдва встановлене з богословсько-догматичною метою.

На Русі різдво Христове злилось з давньослов'янським зимовим торжеством — святками. Святки відзначали в кінці зими. Метою свята були очищення людини, її житла і худоби від всілякої нечисті, хвороб, а також підготовка до зустрічі весни. Щоб відігнати від своїх осель злих духів, ходили ряджениими, їм же жертвували частку обрядової їжі тощо. Достаток столу мав сприяти достатку сім'ї протягом року. Приходячи в гості, долівку слід було засівати зерном, бажати господарям щастя, здоров'я, доброго врожаю.

Обов'язковими елементами святок були ворожіння та колядування. Ворожіння мали провістити людині її майбутнє, а чаклунські заклинання забезпечити господарське благополуччя. Для православного духовенства колядування стали джерелом прибутків. Для більшої пристойності церковники вручали колядникам так звану віфлеємську зірку.

Пристосовуючи різдво Христове до язичеських культів, що існували на Русі, православна церква ввела у 1166 році сорокаденний піст, так званий Великий. Це були дні підготовки зустрічі різдва. У дні посту заборонялося брати участь у світських розвагах, навіть брати шлюб.

Царський уряд вважав різдво державним святом. Попи і поліцейські ревно слідкували, щоб різдвяний ритуал суворо виконували всі.

Саме свято служителі культу використовують для широкої пропаганди християнського віровчення. У церковних проповідях проголошується, що Христос народився в образі людини, щоб показати людям шлях до райського блаженства, тому кожен повинен йти його шляхом, шляхом страждань, труднощів, нехтування земними радощами, покутування гріхів. Соціальне призначення свята — проповідувати ідеї класового миру, який стає немовби можливим з народження Христа, бо в християнській вірі об'єднуються люди незалежно від їх соціальної приналежності. Все це, звичайно, притупляє класову самосвідомість трудящих, сприяє примиренню людей з соціальними несправедливостями експлуататорського суспільства. В. І. Ленін у листах до О. М. Горького писав: «бог є (історично і житейськи) насамперед комплекс ідей, породжених тупою придавленістю людини

і зовнішньою природою і класовим гнітом,— ідей, які *закріпляють* цю придавленість, *присипляють* класову боротьбу... Ідея бога *завжди* присипляла і притупляла «соціальні почуття», підміняючи живе мертвечиною, будучи *завжди* ідеєю рабства (найгіршого, безвихідного рабства)»[1].

Давно минули епохи рабовласництва і феодалізму, на зміну капіталістичному в нашій країні прийшов соціалістичний лад, який ліквідував приватну власність на засоби виробництва, експлуатацію людини людиною. Нове життя створило новий ідеал людини — людини-борця за світле майбутнє. Християнство, з його ідеалами, виявилося повністю відірваним від реальної дійсності. Хоча з уст православних богословів нині звучать слова про те, що християни світу покликані сприяти прогресу, втіленню в життя технічних досягнень, звеличувати людську гідність, однак в остаточному підсумку під цим розуміється те саме біблійне смирення, терпіння, зречення земних радощів, тобто ті риси, які були нібито властиві Христові. Адже у релігійних проповідях, і особливо в тих, що звучать у свято різдва Христового, церковники вчать віруючих пасивності, презирливого ставлення до земного світу, переконують їх у тому, що все земне — тимчасове, минуще, що справжнє щастя люди можуть здобути тільки у «царстві небесному».

---

[1] *Ленін В. І.* О. М. Горькому. Листопад 1913 р.— Повне зібр. творів, т. 48, с. 227, 228.

ХРЕЩЕННЯ ГОСПОДНЄ

Свято хрещення символізує, за церковними канонами, зародження християнства, початок проповідницької місії Христа. Воно введене у список двунадесятих і закріплене за 6 січня. Саме в цей день 30 року н. е. Ісус нібито увійшов у води священної ріки Йордан, щоб спокутувати гріхи людства. Християнські богослови тлумачать цю подію так, нібито під час водного хрещення «змивається з душі первородний гріх». Але, коли так, то нащо ж Ісусу знадобилося ще раз приймати хресну смерть за знищені вже гріхи?

Отже, за вченням церкви, хрещення полягає у триразовому зануренні віруючого у воду за бога-отця, сина і святого духа. Віруючий символічно вмирає для гріха і відроджується для святого життя. Щоб упевнитись у звершенні таїнства, священик запитує хрещеного, навіть коли це немовля: «Чи зрікаєшся ти сатани?» Хрещенику слід відповісти: «Зрікаюсь», і плюнути на сатану.

Спочатку свято хрещення відзначалося разом з різдвом і богоявленням. У самостійне воно було виділене лише у 360 році римським імператором Юліаном. Сталося це у Галлії.

У всіх чотирьох євангеліях хрещення Ісуса Христа описується з відповідними ефектами: розверзаються небеса, у вигляді голубки сходить святий дух і опускається на Христа, з небес лунають голоси: «Це син мій улюблений, що я його вподобав» (Мф., 3 : 17), або: «Над ким духа побачиш, що сходить і зостається на ньому — це той, хто хреститиме духом святим» (Іоан., 1 : 33).

Згідно з церковною традицією, Ісуса Христа у водах Йордану хрестив Іоанн, прозваний Хрестителем. Але з цим не погоджується автор Євангелія від Луки, який пише, що на час прийняття хрещення Ісусом Іоанн перебував у тюрмі (3 : 20). Не випадково автор Євангелія від Іоанна вважав за краще замовчати подробиці хрещення Ісуса.

Після хрещення євангелісти Матфей, Марк і Лука пишуть, що Ісус пішов у пустелю, де 40 днів не їв, а лише молився. Зовсім протилежне твердить Євангеліє від Іоанна. Після хрещення Ісус прибув на весілля у Канну Галілейську, де й здійснив нібито перше чудо — перетворив воду у вино. Свідками чудесного перетворення були богородиця та апостоли.

Звернемося до більш давніх обрядів, пов'язаних з водою. Адже саме вони покладені церквою в основу водного хрещення. Як відомо, такі обряди здійснювали прихильники грецької богині Деметри, єгипетських божеств Сераліса та Ізіди, фригійського Апіса, персидського Мітри, а також китайських, індійських та інших богів. Священні ріки, крім Йордану, були й в індусів і буддистів — Ганг та Інд, у конфуціанців — Хуанхе, у шумерів — Тігр і Євфрат тощо.

Шанобливе ставлення до води, віра в її життєдайну силу сягають своїм корінням у сиву давнину. Ще первісні люди звернули увагу на роль води, без якої гине все живе, а земля перетворюється на пустку.

Наші предки наділяли воду магічною силою. Вони вірили, що під час ритуального обмивання при певних діях і заклинаннях жерця не лише зовні обмивається й освіжається тіло, а й відбувається внутрішнє очищення від гріхів.

На честь божеств, що мали бути у водах, влаштовувались свята. Тож не випадково християнські священики залучають водні обряди до кола церковних свят. Вже у другій половині II століття н. е. обряд водного хрещення стає широко відомим, активно використовується для пропаганди і поширення християнського вчення.

Можна сказати, що саме з цього обряду почалося масове навернення давніх слов'ян в християнство. За наказом київського князя Володимира почали знищувати або спалювати слов'янські язичеські божества. Найголовнішого язичеського бога Перуна, прив'язавши до хвоста коня, тягли з пагорбу, де він стояв, і далі до Дніпра, а потім кинули у воду. Невдовзі після цього, як пише літописець, прибули грецькі священики й охрестили киян. Ритуал був досить простий. Люди за наказом князя входили у воду хто по груди, а хто й по шию, дітей тримали на руках. Грецькі священики на березі читали молитви.

Свято хрещення було призначене православною церквою на останній день різдва. Необхідним атрибутом святкування стало водохрещення, так зване освячення на Йордані, яке супроводжувалось хресними ходами до водоймищ, де освячували воду. Нині цей ритуал здійснюється у приміщенні церкви. Священик тричі занурює у воду срібного хреста, після чого вона стає нібито святою і здатна знімати з людини немощі тощо.

Поширюючи неуцькі уявлення про властивості «святої» води, духовенство обдурює народ. Тим парадоксальніше звучить інша назва свята — свято освіти! «Про яке «світло» може йти

мова,— пише А. Бєлов,— коли по своїй суті хрещення затемнює свідомість людей?» «Світло Христове» не дає можливості людині побачити реальний світ таким, яким він є, стати на шлях, що веде до правдивого земного щастя. Про яку «просвіту» може йти мова, коли християнська релігія завжди сприяла збереженню неуцьких уявлень про навколишню дійсність, про місце людини у суспільстві, її призначення і життєву мету? Тільки звільнившись від релігійних пут, люди можуть оцінити силу знання, зрозуміти значення реальних земних цінностей» (Белов А. В. Когда звонят колокола. М., 1977, с. 88).

Свято хрещення має одну мету — прилучити людину до релігії, виховати смирення, сліпу покору священнослужителям. Воно, як і інші таїнства, є засобом духовного закабалення людини, прищеплення віруючим думки про слабкість, безсилля, власну нікчемність перед всемогутнім богом.

СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЄ

Приводом для встановлення свята став давньоєврейський звичай на сороковий день після народження немовляти чоловічої статі приносити його в Єрусалимський храм для представлення «перед Господом». Іудейські жерці забороняли жінці після пологів раніше з'являтися у храмі. Ось як про це пише автор Євангелія від Луки: «А коли, за законом Мойсея, минулися дні їхнього очищення, то до Єрусалима принесли його, щоб поставити його перед Господом, як у законі господнім написано: «Кожне

дитя чоловічої статі, що розкриває утробу, має бути посвячене Господу» (2 : 22—23).

За євангельськими текстами зустріч бога-отця з богом-сином не відбулася. Замість бога-отця у храмі опинилися якийсь старець Симеон і Анна — пророчиця, 84-річна бабуся. У 77 років вона вперше вийшла заміж. Залишившись вдовою, вона дні і ночі проводила у Єрусалимському храмі.

За церковними свідченнями Симеон був одним з 72 перекладачів Старого завіту на грецьку мову, відомого під назвою Септуагінти. Дійшовши до певного місця у книзі пророка Ісайї (7 : 14), де говориться, що «діва в утробі зачне, і сина народить», Симеон хотів слово «діва» замінити виразом «заміжня жінка». Однак йому негайно з'явився ангел і промовив, що раз він не вірить, що діва може непорочно зачати і народити сина, залишившись незайманою, то він не вмре, поки своїми очима не побачить цієї події. Тому, за скромними підрахунками богословів, коли Ісуса принесли в храм, Симеон мав 350 років.

Взявши маля на руки, Симеон благословив бога-сина, назвав його спасителем народів, світлом для «просвіти поган». Батьки — тесляр Йосиф і діва Марія, дивувалися сказаному, нібито їм не з'являвся ангел, не було поклоніння пастухів і волхвів. Отже, євангелісти продовжують суперечити один одному.

Запроваджуючи свято стрітення, християнські єпископи намагалися відвернути народ від язичеських обрядів очищення, покаяння і посту. У цих обрядах брали участь не лише язичники, а й дехто з християн. Знову ж таки християнське свято проторювало собі шлях, при-

стосовуючись до язичеських. Землероби з палаючими факелами в руках обходили свої поселення, поля, виганяючи злих духів зими, приносили богам жертви.

Перед церковниками постала нагальна необхідність віднайти і запровадити християнське свято, яке б збігалося за часом з язичеськими святами. Перечитуючи євангелія, вони виявили у євангелії від Луки опис того, як немовля Ісус на сороковий день після народження було принесене на посвяту у храм. До 25 грудня додали 40 днів і отримали 2 лютого, день язичеського свята очищення. Нове свято назвали стрітенням. Остаточно утвердитись новому святу допомогли історичні події. У 528 році під час десятиденного землетрусу в Антіохії загинуло багато людей. У 543 році прокотилася страшна епідемія моровиці. В усіх цих нещастях були звинувачені гріховні язичники. Врятуватись від злих духів, повчали церковники, можна лише молитвами і очищенням. Моровиця припинилася так, як і почалася, а лаври спасительки від напасті прийняла християнська церква. З тих пір свято обов'язково супроводжується богослужінням, хресним ходом.

На Русі свято стрітення приживалось дуже повільно, воно не мало тут значного поширення. Серед народу вважали, що в цей день зима з літом стрічається. «На стрітення — сонце на літо, а зима на мороз». За часів царату віруючі зобов'язані були через 40 днів після народження хлопчика, і через 80 днів, коли це дівчинка, прийти до церкви, де здійснювався обряд уцерковлення немовляти.

В наш час служителі культу у численних проповідях і статтях закликають віруючих на-

слідувати божу матір, яка не тільки присвятила богові своє життя, але й рідне немовля принесла на посвячення у храм. Тому свято іноді називають «стрітенням пресвятої богородиці» і відносять до богородичних. У християнстві свято стрітення набуло певної спрямованості: утверджувати у свідомості віруючих думку про необхідність через 40 днів після народження приносити немовлят у храм і «представляти перед Господом», зв'язуючи на все життя з церквою.

ВХІД ГОСПОДНІЙ В ЄРУСАЛИМ

Свято перехідне, введене до списку дванадесятих. Воно відзначається за тиждень перед пасхою. На Русі відоме під назвою вербної або квітної неділі, по церковному — неділя ваій (гілок).

У цей день церква дещо послаблює строгий піст, дозволяється «пити вино і їсти рибу», чорні траурні ризи священиків заміняються святковим облаченням, замість покаянних співів звучать радісні гімни.

Свято має нагадувати віруючим про так званий вхід Ісуса в Єрусалим. Незадовго до цієї події Христос немовби сотворив кілька чудес, чутки про це дійшли і до Єрусалима, тож жителі міста, численні паломники хотіли бачити чудотворця.

За шість днів до свята пасхи Христос в оточенні своїх учнів рушив у Єрусалим. Всі, хто зустрічав його на шляху, радісно вигукували, ламали пальмові гілки і вистилали ними дорогу. В'їхавши на ослі у місто, Христос відвідав Єру-

салимський храм, а потім знову повернувся до Віфанії. У євангельських описах цієї події надзвичайно багато суперечностей, неточностей. Сама ідея в'їзду Христа у місто на ослі навіяна месіанськими уявленнями древніх євреїв. Так, пророк Захарія вважав, що спаситель прийде на ослиці і молодому ослі (гл. 9, ст. 9). Ось і Матфеїй садить Христа зразу ж на двох ослів, хоч такий спосіб, м'яко кажучи, не дуже підходить для переїздів. До речі, Захарія говорить про месію — праведника, а євангелісти пишуть про гнівливого, нервового, що влаштував бешкет у храмі.

Пальмові гілки були атрибутом давньоіудейського свята «кущів» (палатка, курінь), яке тривало сім днів. В останній день свята цими гілками треба було бити об землю, поки не обсиплеться листя. У такий спосіб магічна сила дерева нібито передається землі. Після такої процедури наступного року можна було сподіватися хорошого врожаю. Подібними властивостями наші предки наділяли інше дерево — вербу. Їм часто доводилося спостерігати явище, коли вода, у яку опускали гілку верби, довгий час зберігала свіжість.

Вербі надавали здатності відганяти усіляку нечисть від людини, свійських тварин тощо. Гілками верби виганяли після зимівлі скотину на пасовища. Верболози розвішували в хатах і хлівах.

Православна церква, пристосовуючись до язичеських уявлень, запровадила обряд освячення верби. Не забула церква і євангельського осла. «Процесія на ослі» практикувалась у Москві до 1697 року. «Журнал Московской патриархии» описує цю подію так. Коня покривали по-

поною, замість сідла прикріпляли крісло, в яке сідав патріарх. Цар вів патріаршого коня за вуздечку. В окремих санях везли велике дерево, прикрашене яблуками, ізюмом, цукерками.

На вербну неділю у церквах проповідують смирення, покірливість богові, рабську залежність від нього. Вважається, що у цей день всім слід каятися, просити прощення у бога та один в одного. Православні проповідники закликають уподібнюватись тим міфічним послідовникам Христа, які з радістю зустріли його в Єрусалимі і віддались під владу «всевишнього».

ПАСХА

Дата святкування пасхи встановлюється наперед і кожен рік припадає на різні дні — з 22 березня по 25 квітня за старим стилем. Відзначають пасху у першу неділю після повного місяця, що настає за весняним рівноденням.

У Біблії немає опису воскресіння Ісуса Христа. Це породило серед богословів так звану пасхальну полеміку. Одні вважали, що ніякого воскресіння не було взагалі, а тіло Христа вкрали його учні, інші пояснювали появу Христа після смерті як наслідок галюцинацій і самонавіювання, треті вважали все благочестивою вигадкою апостолів.

Євангельська подія, на честь якої встановлена пасха, а також пасхальні обряди найімовірніше запозичені з язичеських та іудейських культів і у переробленому вигляді пов'язані з особою Христа. «Від початку до кінця ця пасхальна історія,— пише О. Ярославський,— складається з частин, що взяті з інших древніх

релігій, так само, як не має нічого виняткового і єврейська пасха» (Ем. Ярославский. О религии. М., 1958, с. 433).

Вмираючий і воскресаючий бог є лише типовою фігурою язичеських аграрних культів Сходу. Появу першої зелені і сходів на полях землероби всіх країн пояснювали народженням бога рослинності. Жнива уявлялись його жертовною смертю. Нові посіви зернових сприймались як похорони загиблого божества. Поява сходів навесні — чудесне воскресіння бога.

Вузлові моменти сюжетної лінії міфа відзначались святковими містеріями. Напередодні довгожданого воскресіння божества віруючі дотримувались суворого посту, каялись у гріхах, співали обрядових пісень про мученицьку смерть божества.

З часом характер святкування змінювався. Жерці вдягали святкове вбрання, звучали гімни, всі вітали один одного словами: «Господь (Адоніс, Осіріс або інші) воскрес». Після свята розпочиналися весняні роботи в полі.

Свято пасхи вперше почали святкувати євреї. Що ж являла собою іудейська пасха? У кочових скотарських племен древніх євреїв існував звичай у зв'язку з появою приплоду у свійських тварин, щоб зберегти молодняк, духам скотарства приносили в жертву телят, ягнят тощо. Кров молодих тварин вважалася найліпшим дарунком для духів.

Поступово кочові племена стають осідлими, землеробськими. А для землероба головна турбота — хліб. Тож обряд жертвоприношення поширюється на продукцію землеробства. На початку жнив з борошна нового помолу стали випікати обрядові прісні хліби — мацу, які

«давали» духам полів і врожаю. Так древня скотарська пасха стала святом опрісноків, землеробською пасхою.

Пізніше, з утворенням єврейської національної держави і національної релігії — іудаїзму, свято пасхи стали пов'язувати з очікуванням на прихід божого посланця, спасителя.

Християнство абсолютизувало месіанські мотиви іудейського свята пасхи, зробило їх головними. У центрі торжества став страждаючий і вмираючий на хресті Ісус, який спокутував людські гріхи своєю кров'ю. Свято пасхи стали іменувати днем господнім.

І лише у III столітті на противагу численним культам воскресаючих язичеських богів на перший план виступає догмат воскресіння Христа з мертвих. У IV столітті пасха набула першорядного значення. Воскресіння Христа було оголошено найголовнішим християнським святом — «святом свят і торжеством торжеств». Вчення про смерть і воскресіння Христа стало догматичною основою уявлень про загробне царство, страшний суд, пекельні муки і райську винагороду після смерті. У першому посланні до корінфян апостол Павло розкрив значення догмата воскресіння, на честь якого встановлено свято, у таких словах: «Коли ж бо Христос не воскрес, то проповідь наша даремна, даремна також віра ваша!» (15 : 14).

Спочатку християнські богослови не визнавали спорідненості Ісуса Христа з язичеськими воскресаючими богами. Тільки євангельські твори вважали істинними, а легенди про язичеських богів — вигадкою. Смішовинність претензій християнської церкви на «істинність» євангельського змісту розгледів ще античний

філософ Цельс. Адже християни подібні розповіді язичників про воскресіння богів називають байками і марновірством. «Чим же відрізняється від них ваша вигадка?» — запитував Цельс.

Підкреслимо, що у християнській новозавітній літературі не знайти навіть цілісного образу Христа. В Одкровенні Іоанна Ісус зображений небожителем в оточенні ангелів, архангелів, демонів, драконів та інших породжень фантазії. Про Ісуса — проповідника і вчителя — не знайти жодного слова. Окремих людських рис Ісус набуває лише в посланнях апостола Павла, що припадають на кінець I — початок II століть. Однак діяльність Христа знову ж таки відірвана від конкретних історичних подій.

В описах подій, пов'язаних зі смертю та воскресінням Христа, у євангелістів більше розбіжностей, ніж збігів. Так, автор Євангелія від Матфея пише, що у хвилину смерті Христа стався землетрус, камені потріскалися, завіса у храмі розірвалася, розверзлися гробниці, а вулицями міста ходили покійники. На світанку до гробу Христа прийшли дві жінки — Марія Магдалина та інша Марія. Угледівши відвалений від гробниці камінь з ангелом на ньому, який сповіщав про воскресіння Христа, жінки зі страху побігли назад, але по дорозі їх перестрів воскреслий Ісус. Потім він показався ще одинадцятьом апостолам (27, 28).

Марк, Лука та Іоанн про воскреслих покійників не пишуть нічого. У Іоанна завіса у храмі не рветься. Про землетрус, крім Матфея, не згадує жоден з євангелістів. За Євангелієм від Матфея, розіп'ятому Христу подають губку, змочену оцтом, а в Марка — вино зі смирною

(15 : 23). Щодо приходу жінок до гробу Ісуса, то в Іоанна він відбувається вночі, у Матфея та Луки — на світанку, а у Марка — при сході сонця. Немає єдності також у визначенні кількості жінок. Іоанн пише тільки про Марію Магдалину, Матфей — про Марію Магдалину та іншу Марію, Лука ж заявляє, що прийшло більше трьох жінок.

Євангелісти настільки заплутались в описах смерті і воскресіння Ісуса Христа, що навіть апостоли не вірять у можливість подібного і вимагають доказів. «Ні, коли б в євангельських розповідях була крихта істини,— пише колишній священик О. Чертков,— то все повинно бути не так. Учні Христа, пам'ятаючи його слова, зібралися б в ніч воскресіння біля його гробу, щоб своїми очима побачити чудо. Ісус Христос вийшов би з гробу не таємно, а при народі, щоб змусити його повірити в чудо. Він з'явився б всьому народові, і перш за все своїм ворогам, щоб переконати їх в тому, що він божество» (Чертков А. Б. Пасха. М., 1975, с. 42).

На Русі пасха злилася з багатоденним весняним святом поминання духів. Серед пасхальних обрядів хочеться виділити освячення зерна та інших продуктів харчування. Імітуючи процес висівання зерна на полях, його розсипали по долівці, підкидали вгору, що нібито сприяло підвищенню його врожайності, доброму росту польових культур.

До обрядових продуктів харчування перш за все входили крашанки — яйця, розмальовані кров'ю, а пізніше фарбами. Яйце вважалося початком усього живого. Православна церква оголосила яйце символом воскресіння Ісуса Христа. У Львівському етнографічному музеї

зібрано декілька тисяч розцяцькованих «писанок» з Гуцульщини. Проте ці візерунки майже повністю позбавлені християнських сюжетів.

Православна церква велику увагу приділяла і приділяє як емоційній, так і ідеологічній спрямованості пасхальних богослужінь. Перед святом встановлено сорокаденний піст, задовго до пасхи в церкві звучать уривки з новозавітної літератури, що мають викликати у віруючих почуття каяття у своїх гріхах перед богом, особистої провини в тому, що Христос прийняв смерть за їхні гріхи. Не забувають церковники нагадувати і про страшні муки, що ждуть грішників у пеклі.

Християнське оформлення свята мало змінило сутність язичеських обрядів. Землероби вірили, що померлі родичі продовжують жити під землею і можуть впливати на її родючість. Саме з цими інтересами і бажаннями землеробів була тісно пов'язана весняна поминальна обрядовість.

Терпіння і покірливість, святість страждань, зречення світу — ось ідеї, що посідають центральне місце у пасхальних проповідях. «Коротке земне буття наше повинно бути часом підготування до вічного, божественного життя, до богоспілкування», «Бог терпів — і нам велів»,— закликає церква. Такі проповіді прирікають віруючих на пасивність у житті, безпорадність перед труднощами, проявами несправедливості. Мета, яку переслідує духовенство,— підпорядкувати своєму впливові віруючих, відірвати їх від світу, щоб неподільно панувати над їх душами і гаманцями.

Але це тільки один бік справи. «Біда в то-

му,— пише О. Чертков,— що релігійні вірування не просто обман, в цьому випадку його було б легше викрити, а суцільний солодкий самообман, приємний для віруючої людини. Це — своєрідне духовне оп'яніння пасхальними почуттями і радісними надіями».

ВОЗНЕСІННЯ ГОСПОДНЄ

Богослови твердять, що вознесіння Христа сталося нібито в четвер шостої седмиці після пасхи. Свято вознесіння Христа введене до списку дванадесятих і продовжується десять днів. Вперше запроваджене церквою у IV, а остаточно впорядковане у VIII—IX століттях.

Вознесінню Христа церква надає особливого значення. Воно нібито відкриває для віруючих шлях на небеса, до райського життя. Свято утверджує віру в існування Христа.

Щоб переконати віруючих в реальності вознесіння, священики широко цитують новозавітні тексти. Заглянемо і ми в Біблію. Ось Євангеліє від Матфея. Автор мовчить про вознесіння Христа, Євангеліє від Іоанна — автор нічого не знає про нього. Досить дивно! В Євангелії від Марка про вознесіння говориться таке: «Нарешті, він з'явився одинадцятьом, як сиділи вони при столі і докоряв їм за недовірство їхнє та твердосердя, що вони не йняли віри тим, хто воскреслого бачив його... Господь же Ісус, по розмові із ними, вознісся на небо,— і сів по божій правиці» (16 : 14).

Що з цих рядків можна зрозуміти? Воскреслий Христос нібито з'явився своїм учням, які вечеряли, і після розмови з ними вознісся на

небо. Виходить рано-вранці Христос воскрес, а ввечері вознісся.

В Євангелії від Луки все відбувається дещо інакше: «І він вивів за місто їх аж до Віфанії і, знявши руки свої, поблагословив їх. І сталось, як він благословляв їх, то зачав відступати від них, і на небо возноситись. А вони поклонились йому, і повернулись до Єрусалима з великою радістю» (24 : 50—62). Отже, Христос вознісся теж у перший день свого воскресіння, а не через 40 днів за сучасним церковним каноном.

Звідки ж взялися ці 40 днів? Про те знають тільки автори книги Діяння апостолів, на думку яких воскреслий Христос впродовж сорока днів являвся апостолам, а після «він угору возноситись став, а хмара забрала його сперед їхніх очей...» (1 : 1—9).

Число 40 люди здавна вважали магічним. Так, Мойсей 40 днів готувався на горі Сінай для прийняття Тори, а через 40 днів після цього вмер; 40 років єврейський народ блукав у пустках після втечі з Єгипту, 40 днів і ночей лив дощ на землю, 40 днів постився Христос, 40 днів душа померлого перебуває у мандрах тощо.

Розвиток євангельських подій вимагав, щоб земне життя Христа скінчилося теж незвичайно. Адже було чудесне народження, смерть і воскресіння. Що ж далі? Залишити воскреслого на землі — значить визнати, що вся ця історія — обман. Вихід один — примусити його вознестись на небо.

Міфи про вознесіння богів і героїв були поширені ще в дохристиянську епоху, богослови лише поновили їх. Боги любили підніматись з високих гір і Христос йде на гору Єлеонську,

щоб вознестися з неї. Хіба він гірший за Мітру з гірського Ірану, Адоніса з Ліванського хребта чи Геракла. Підіймається на небо Ромул — засновник Риму, старозавітні Єнох та Ілля, возноситься Мойсей «і ніхто не знає гробу його аж до цього дня» (Второзак., 34 : 6). У міфах вказувались і деякі технічні деталі вознесінь — на колісниці, у вихорі, на хмарі тощо. Християнським авторам сподобалась скромна хмара.

Ідея вознесіння бере початок у стародавніх уявленнях про душу, яка продовжувала існувати незалежно від тіла. Тому, коли тіло вмирало і захоронювалось, душа, нібито, піднімалась у небесне пристановище душ, боже царство. За православним вченням душі померлих перші два дні перебувають на землі, на третій день вони мають стати перед престолом божим. Звідти душі прямують до раю, де протягом шести діб знайомляться з його життям, знову з'являються перед очі богові. Далі відбувається тридцятидобова подорож у пекло. На сороковий день бог визначає подальше місцеперебування душ у раю чи пеклі. Виходячи з цього, православна церква встановила 3-й, 9-й і 40-й поминальні дні.

На Русі свято вознесіння не мало успіху серед віруючих. Причина проста. Не збігшись з народними виробничими і побутовими святами, свято вознесіння так і залишилося чисто релігійним, церковним святом.

У дні свята церква пропагує християнські ідеї, і в першу чергу ідею загробного життя. Закликаючи віруючих більше думати про майбутнє перебування на небесах, вони обезцінюють земне життя, називають його нікчемним, тимчасовим.

ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЄ

Свято вперше запроваджене церквою у IV столітті, введене у список дванадесятих. День його святкування припадає на день язичеського торжества збирання врожаю (6(19) серпня).

Католики стали відзначати його лише у IX столітті в Іспанії і досі вважають його другорядним.

Остаточно свято утвердилося у XV столітті. Турецькі війська захопили православну Візантію і рушили далі на Балкани, насаджуючи скрізь мусульманську віру. Небезпека загрожувала центральній Європі. Однак під стінами Белграда 6 серпня 1456 року турецька армія зазнала поразки. Папа римський Калліст вирішив скористатись слушною нагодою і підняти авторитет свята. Він приписує перемогу над мусульманськими завойовниками втручанню Ісуса Христа, а свято культу Христа, що збіглося з днем перемоги, проголосив обов'язковим для всіх західних християнських церков.

Свято преображення встановлене, мовляв. на згадку про ще одне чудесне преображення Ісуса Христа на вершині однієї з гір, свідками якого були його учні — Петро, Іаков, Іоанн. В Євангелії від Луки говориться, що Ісус Христос, взявши з собою учнів, піднявся на гору і почав молитися. Під час молитви обличчя його преобразилося, засяяло як сонце, одяг зробився білим. З хмари, яка явилася Христу і його учням, пролунав голос бога: «Це є син мій любий, його слухайте» (Лука, гл. 9, ст. 35). У такий спосіб Христос нібито зміцнив віру своїх учнів, переконав їх, що він справді бог.

Вчені історики довели, що міф про преобра-

ження запозичений з Старого завіту. Наприклад, у книзі Ісход (19 : 34) описуються зустрічі Мойсея з богом на горі, Мойсей нібито «преобразився» після бесіди з богом, обличчя його засяяло так, що євреї не могли дивитися на нього. Щось подібне зустрічаємо і в інших міфах язичеських релігій, пов'язаних з поклонінням сонцю. «Міф про преображення Христа на горі,— пише О. О. Осипов,— це пережиток сонцепоклоніння, культу природи, зміненої сонцем, яке зробило свою справу і готується до зимового відпочинку» (Осипов А. А. Спасы. М., 1974, с. 41).

На Русь свято преображення перенесене з Візантії. Припало воно на період збирання врожаю. Відсвяткувавши, можна було розпочинати оранку полів під озимі, готувати насіння до сівби. Ще більше на Русі свято преображення відоме під зовсім іншою назвою — Спаса, від слова «спаситель». Якщо в країнах зародження свята у цей день до храму приносили частину першого збору винограду і злаків, то на Русі виноград був замінений яблуками. Церква навіть заборонила споживати яблука до настання свята. 6 серпня селяни несли у церкву для освячення всілякі плоди, що проростали на полях, городах, у садках. Частину їх віддавали на користь храму, священнослужителям.

Руська православна церква також наповнила християнським змістом давні язичеські звичаї, за якими перед сівбою озимих освячували насіння, окропляли поля, відзначали свято врожаю. Свято преображення, як і інші, було використане церковниками для пропаганди християнської ідеології. У святкових проповідях проводиться думка про те, що, йдучи по шляху

Христа, людина вже на землі може нібито ввійти в царство боже, здійснити «духовне сходження». Для цього потрібно звільнити розум і серце від земних турбот і постійно молитися. Духовне преображення розглядається як головний предмет християнської віри. Використавши євангельський міф про преображення, церковники дістали ще одну можливість впливати на побут і життя своїх прихожан.

Отже, знайомлячись з основними святами культу Христа, ми переконалися, що всі вони побудовані на надуманих основах, створені шляхом запозичень і переробки первісних легенд. Абсолютна більшість святкових православних обрядів є пережитком дохристиянських ритуалів.

КУЛЬТ ХРИСТИЯНСЬКОЇ БОГОРОДИЦІ

Одне з чільних місць у християнській церкві посідає культ божої матері. Діва Марія вважається матір'ю Ісуса Христа. Православна церква називає її святою, заступницею перед богом, покровителькою материнства, подателькою благополуччя тощо.

З богородичними святами церква пов'язує початок і кінець річного циклу церковних свят. У календарі православної церкви налічується 262 свята на честь божої матері. Серед них найбільш відомі на Русі п'ять: різдво богородиці, введення в храм, благовіщення пресвятої богородиці, успення, покрова пресвятої богородиці.

Як склався культ християнської богородиці? Вчені-історики, досліджуючи історичні, археологічні, етнографічні дані, встановили, що образ богородиці є витвором дохристиянських культів. Богині-матері, а інакше богині землі, плодючості, достатку, непорочно зачинають, залишаючись дівами після народження своїх божественних дітей — спасителів людства. Риси образу діви Марії — це риси язичеських богинь Ізіди, Кібели, Іштар, Астарти та інших.

Сприйнявши найбільш характерне з древніх міфів про богинь, християнська церква створює свій варіант жінки-богині. «Перші християнські богослови,— пише З. М. Короткова,— намагались осуджувати це поклоніння язичеським богиням, закликали противитись йому. Але їх спроби не мали успіху. Вплив язичеських богинь був досить великим, поклоніння їм стало звичкою. Коли християнське духовенство зрозуміло, що відкрита боротьба марна, воно вирішило піти іншим, більш дійовішим шляхом: протиставити язичеським богиням свою» (Короткова З. М. Богородичные праздники. М., 1978, с. 14).

Однак сучасний образ християнської богоматері формувався поступово. В ранніх християнських творах, до яких належить «Одкровення Іоанна», богородиця постає як «крилата небесна жінка, зодягнена в сонце, а під ногами її місяць, а на її голові вінок із дванадцяти зір. І вона мала в утробі і кричала від болю та муки, терпіла від породу» (12 : 1—2). Марію переслідує семиглавий червоноогняний змій, який намагається з'їсти її дитину. Рятуючись від змія, богоматір тікає у пустелю, а немовля підіймається до престолу божого. Про Марію — земну жінку — нічого не говориться ні в Одкровенні, ні у пізніших за часом посланнях апостола Павла. У євангеліях богородиці приділено лише кілька рядків. Але знову ж таки перед нами постає небожителька.

Вперше про земне життя богоматері заговорили в сірійсько-єгипетських християнських церквах. Саме тут з'являються апокрифічні життєписи «Книга Марії — діви», «Книга дитинства», «Про шанування Марії». Особливо

багато подібної літератури було написано після Ефеського собору 431 року, коли за наказом імператора Феодосія вирішено було Марію вважати богородицею. У цих «творах» вигадок через край, аби довести, що не випадково саме Марію вибрав дух святий матір'ю сина божого. У ті ж часи з'явились перші ікони із зображенням діви Марії.

Та все ж єдності у ставленні до неї церковних догматиків немає й по сьогодні. Одні вважають її земною жінкою, яка народила божественного сина, інші обожнюють, називають царицею небесною. Іменують Марію також христородицею, а не богородицею.

На Русь богородичні свята прийшли разом з християнством. Діва Марія стала покровителькою землеробства, заступницею знедолених. Був і ще один образ Марії як народного уособлення жіночої краси, чистоти, душевності.

Православна церква спорудила на честь богородиці чимало прекрасних храмів, присвятила їй не одне свято.

РІЗДВО БОГОРОДИЦІ

В різдві богородиці християнські містики вбачали не що інше, як приготування тієї плоті, від якої повинен був народитись Христос. За словами богословів, Марія — це драбина, по якій бог сходить з неба на землю, двері, які ждуть входу спасителя, і світильник, трапеза, ковчег, посудина з манною і навіть розквітнувший жезл Аарона! Але й це ще не всі епітети діви Марії. Намагаючись перевершити один одного у своїх розумуваннях, «отці церкви» стверджують, що діва Марія — це також неопали-

ма купина, вавілонська піч, божий рай і навіть Червоне море, яке перейшли євреї, втікаючи з Єгипту.

Свято різдва богородиці православні віруючі відзначають 8 вересня за старим стилем. Вперше воно було запроваджене у IV столітті, коли богословам стали «відомі» деякі подробиці з життя діви Марії. Було встановлено, що богородицю звали Марією, що народилася вона у 5084 році від створення світу, а батьків її звали Іоаким і Анна. Це були багаті, але бездітні батьки. З перших днів свого шлюбу вони просили бога послати їм дитину. Нарешті, після п'ятдесяти років подружнього життя, їх молитви почув бог і у них з'явилась дівчинка. Щасливі батьки понесли у храм щедрі дари. На честь цієї події і було встановлено свято.

Та вже на початку VI століття свято відзначали майже всі християнські церкви, а ще через 500 років різдво богородиці стало одним із головних християнських свят.

На Русі свято різдва богородиці збіглося з завершенням основних польових робіт, замінило язичеські торжества, пов'язані з цим періодом року. В той же час воно увібрало в себе чимало язичеських традицій і звичаїв. За традицією в святкові дні печуть коровай, котрим пригощають душі померлих і духів-покровителів за ту допомогу, яку вони немовби подають людям в отриманні багатих врожаїв. Вважається також, що годівля «освяченим» хлібом худоби принесе їй більшу плодючість, вгодованість.

Проповіді, присвячені міфічному дню народження богородиці, навіюють віруючим думки про майбутнє спасіння, про вічний відпочинок, який можна заслужити працею і безустанними

молитвами. Церква, встановлюючи свято народження богородиці, потурбувалась про те, щоб воно сприяло зміцненню віри, впливало на почуття віруючих, особливо жінок. Жінці, задавленій соціальною нерівністю, був дуже близький образ діви Марії, яка до народження Христа також зазнала у своєму житті чимало горя і поневірянь. Саме на цьому і спекулюють церковники.

ВВЕДЕННЯ У ХРАМ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Подія, яка відзначається церквою 21 листопада за старим стилем, не згадується в Біблії. Церковна легенда повідомляє, що бездітні Іоаким і Анна, молячись богові, обіцяли, коли у них з'явиться дитина, присвятити її богу, тобто віддати у монастир на виховання.

Коли народилась Марія, Іоаким одразу ж хотів виконати обітницю, але Анна умовила чоловіка почекати, поки дівчинці виповниться три роки. Час біг швидко. І ось батьки Марії та родичі у супроводі «хору непорочних дів» і «ангелів небесних» попрямували до Єрусалимського храму. Через три дні вони наблизилися до храму, але залишилося ще подолати 15 досить стрімких сходинок, щоб увійти до нього. Тоді-то трьохрічна дівчинка самостійно піднялася сходами і стала біля дверей храму. Так описують події невідомі автори, щоб підкреслити незвичайність дівчинки, майбутньої богоматері.

Первосвященик Захарія одразу ж повів дівча до тієї частини храму, де лежав камінь від першого Єрусалимського храму. Хоча вхід для сто-

ронніх туди був суворо заборонений, та й сам він мав на це право лише один раз на рік. На камені в день очищення завжди стояла кадильниця з фіміамом. Потім Захарія познайомив Марію з ровесницями, які теж були віддані на виховання у храм. Під керівництвом досвідчених наставників дівчатка молились, читали «святе письмо», займалися рукоділлям і чекали, коли їм виповниться чотирнадцять років, щоб отримати дозвіл вийти за кого-небудь заміж. На дев'ятому році життя Марія залишилася сиротою, помер її батько, а потім і мати. Однак церква не лишила дівчину в біді. Ось така християнська версія свята введення пресвятої богородиці у храм.

Мета свята — закликати батьків якомога раніше приводити своїх дітей до церкви, знайомити їх зі змістом Біблії, вчити молитов. Духовенство намагається залучити дитину до церкви, перш ніж та піде до школи, нашпигувати її мозок хибними уявленнями про бога і сатану, рай і пекло, ангелів і чортів, страшний суд і небесне блаженство... Нічого доброго дітям такі «знання» не несуть, вони лише травмують душу, сіють неуцтво і марновірство.

БЛАГОВІЩЕННЯ

Слово «благовіщення» у перекладі означає «радісна звістка». Вона «прозвучала» приблизно дві тисячі років тому назад 25 березня за старим стилем у Палестині. Почути її довелося непорочній діві Марії з уст архангела Гавриїла. Крилатий посланець бога повідомив Марію, що вона народить від «духа святого» немовля — майбутнього спасителя світу — Ісуса Хри-

ста. В одному з християнських монастирів до цього часу показують віконце, через яке влітав Гавриїл до діви Марії, і навіть перо з крила цього «благовісника».

Автор Євангелія від Луки детально відтворює розмову, що відбулась між Гавриїлом і Марією (1 : 26—35). Говорив архангел, Марія ж мовчала і за весь час задала лише одне запитання. Хоч вона і виховувалась у храмі, але їй було відомо, що від вісімдесятирічних чоловіків, яким був її Йосиф, діти не народжуються. «Як буде це, коли я чоловіка не знаю?» — запитала Марія. Архангел пояснив, що вона зачне від духа святого.

Спочатку благовіщення відзначали 6 січня одночасно з різдвом, богоявленням і хрещенням, потім 25 грудня з різдвом, ще пізніше в останню неділю перед різдвом і лише на початку VII століття за благовіщенням закріпили день 25 березня. Визначали ж цю дату так. Якщо Ісус Христос народився 25 грудня, то від цього дня відлічили зворотньо 9 місяців і оголосили, що благовіщення було 25 березня.

На Русі свято благовіщення припало на весну і в побут землеробів увійшло як свято, пов'язане з весняною сівбою. У цей день за настановами церкви не можна було працювати. Нібито навіть нечиста сила відпочиває і не мордує грішників, птахи гнізда не роблять, дівчина коси не заплітає.

Однак благовіщення не має під собою ніякої реальної основи: це свято, як і інші церковні свята, вигадане церквою.

УСПЕННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

У Біблії марно шукати відомостей про те, як богородиця жила, вмерла чи похована, чи вознеслась, а може й ні... Всі ці подробиці є наслідком уяви богословів пізніших часів. Щодо легенди про смерть богородиці, то вона запозичена церквою з давньосірійських оповідей про смерть богині Кібели. Та й саме свято падає на день смерті стародавньої Кібели, «великої» матері богів — 15 серпня.

В Євангелії від Іоанна повідомляється, що розіп'ятий Ісус Христос, побачивши свого учня Іоанна, сказав йому про діву Марію: «Оце мати твоя! І з тієї години той учень узяв її до себе» (19 : 26—27). Інші відомості про життя і останні роки її перебування на землі з'являються лише у IV столітті. Християнські письменники створили силу-силенну чудес, в яких, мовляв, і завершився земний шлях Марії. Після розп'яття Христа Марія десять років прожила в Єрусалимі, бувала на горі Єлеонській, на Голгофі, здійснила подорож на Кіпр, на Афонську гору, деякий час проживала в Ефесі.

Одного разу, коли Марія молилась на горі Єлеонській, з якої нібито вознісся Христос, їй удруге явився архангел Гавриїл, який, мовляв, оголосив, що жити їй залишилося всього три дні, і вручив гілочку райського дерева.

Повернувшись додому, Марія поставила гілку у воду, прибрала житло і почала спокійно готуватися до смерті. На п'ятий день Марія задумала побачити усіх апостолів. Вмить сталося чудо, яке в «Житіях святих» описується так: «Раптом почувся гомін, що нагадував гуркіт

грому, і хмари оточили дім святого Іоанна Богослова — то за велінням божим ангели зібрали з усіх кінців світу апостолів, що проповідували євангеліє, і на хмарах принесли їх в Єрусалим, поставивши на Сіоні перед дверима будинку, де проживала мати божа. О третій годині пополудні до постелі богоматері нібито нагодився Христос, всі ангели, небесні сили, біблійні праотці і пророки, всі праведні душі. Ісус Христос проказав невелику проповідь: «Прийди, ближня моя, прийди, голубко моя, прийди, дорогоцінний мій скарб, і ввійди в оселю вічного життя». Після цих слів він разом з душею Марії злетів на небо. Віруючі, знайомі з Біблією, очевидно помітили зміну поведінки Христа, адже на землі він ставився до своєї матері не зовсім уважно, і навіть, коли воскрес, не вважав за потрібне явитися їй.

Тіло покійної богородиці апостоли понесли до Гефсиманської печери. Іудейські священнослужителі хотіли розігнати процесію, один з них вже простяг руки, щоб скинути тіло покійниці на землю, та в цю мить невидимий меч відсік йому руки, всі інші посліпли. Помолившись, за порадою апостола Петра, богові, осліплі прозріли, а відрубані руки приросли.

Тіло Марії поклали у домовину, після чого вхід у печеру завалили великим каменем. Через три дні з'явився апостол Фома, що не був на похоронах і захотів побачити померлу, та домовина виявилась порожньою. Всі зразу ж вирішили, що богородиця вознеслась на небо.

За задумом церкви, в день успення віруючі мають оплакувати смерть божої матері, порівнювати своє життя з життям богородиці. Про-

тягом днів свята з церковних амвонів звучать проповіді про повчальне значення непорочного життя богородиці, про необхідність прямувати її шляхом. Перш за все ці заклики звернені до віруючих жінок, сіють зневіру у можливість щастя на землі, не дають змоги усвідомити велич своєї праці на благо суспільства.

На Русі свято успення богородиці за часом збіглося з народними торжествами, присвяченими закінченню жнив. Церковне свято увібрало в себе язичеську обрядовість. Назвемо лише звичай обходити поле з останнім зжатим снопом, розцяцькованим квітами і стрічками; зберігати колоски, у жилих приміщеннях, хлівах ставити снопи жита тощо.

ПОКРОВА

З великих свят, присвячених культові Марії, свято покрова є останнім. Воно відзначається за старим стилем 1 жовтня.

Що ж стало приводом для встановлення свята? За християнською легендою 1 жовтня 910 року у Влахернському храмі богородиці в західному передмісті Константинополя, під час всеношної о четвертій годині ранку юродивий Андрій та його послідовник Єпіфаній побачили «царицю небесну, покровительку всього світу, пресвяту діву богородицю, що стояла у повітрі і молилась, сяяла сонячним світлом і покривала людей своїм омофором». Омофор — широка стрічка, що вкриває плечі. В християнстві омофор, або покрова, розглядається як знак архієрейської відзнаки. Серед оточення богоматері юродиві Андрій і Єпіфаній впізнали Іоанна Хрестителя та Іоанна Богослова.

Андрій був зачислений до святих, але спроба встановити свято виявилася невдалою.

Кому ж потрібен був новий привід для святкування і чому спроба закінчилась невдачею?

У IX—X століттях Візантійська імперія переживала глибоку соціально-політичну кризу. Їй загрожували кочівники-араби, які спустошували країну своїми набігами. Складне було і внутрішнє становище. В країні точилася гостра класова боротьба, вибухали повстання народних мас. Трон імператора Льва VI Премудрого хитався і мав ось-ось упасти. Складні завдання постали перед імператором: у боротьбі з іноземними військами підігріти патріотизм своїх солдатів; відвернути увагу пригноблених мас від боротьби з експлуататорами; показати божественне заступництво імператорського трону. Найліпшим виходом було інсценування описаного чуда.

Наступного дня про чудо розповідали в усіх церквах Константинополя.

Але свято так і не було встановлене. Справа в тому, що у Влахернському соборі в ту ніч перебувало чимало прочан, які нічого чудесного не бачили. Вірити ж юродивим Андрієві і Єпіфанію не було підстав. Андрій, наприклад, часто прогулювався у костюмі Адама вулицями міста, цинічно насміхався над зустрічними жінками, не обминав жодного шинку і будинку розпусти. Одним словом, «чудо» було викрите і мало скандальну славу.

Проте через 250 років на Русі вже ніщо не могло перешкодити православній церкві запровадити свято. Серед православних богословів до цього часу нема єдиного погляду на те, хто й коли встановив покрову. Є. Є. Голубинський,

відомий історик православної церкви, вважав, що свято було запроваджене кимось із приватних осіб і мало спочатку місцеве, престольне значення. Архієпископ Владимирський Сергій твердив, що свято встановлено у Києві у першій половині або на початку XII століття невідомим князем. Є думка, що покрова запроваджена у XIII столітті князем Олександром Невським. М. О. Остроумов, наприклад, вважає, що покрову встановив Андрій Боголюбський, який побудував найдавнішу церкву покрови — Покрова на Нерлі.

Очевидно, останнє припущення є найбільш імовірним. Тому що саме в цей період, як відомо, Владимиро-Суздальське князівство почало відігравати першорядну роль у політичному житті Русі. Князі оголосили діву Марію покровителькою князівства і без згоди київського митрополита встановили свято покрови.

Слід сказати, що свято досить широко відзначалось віруючими, навіть за межами князівства. Це й змусило митрополита визнати його офіційно. З часом у Владимирі склали церковну службу покрові, а з Константинополя привезли копію однієї з богородичних ікон, відому під назвою ікони Владимирської божої матері. При церкві стали виготовляти ікони із зображенням Марії, які нібито мали захистити віруючих від куль на війні, хвороб, інших житейських неприємностей. Проводились хресні ходи з іконами богородиці, поширювались чутки про їх нібито чудодійну силу. Навіть перемоги російських воїнів на льоду Чудського озера, на Куликовому полі та в інших битвах приписували божій матері.

У наші дні, спекулюючи на патріотичних та

інтернаціоналістських почуттях віруючих, православ'я намагається успіхи в боротьбі за мир, роззброєння пов'язати з ...небесною владичицею. «Не маємо іншої помочі, не маємо іншої надії, крім тебе, владичице!» — пишуть богослови.

Проте, як відомо, в історії суспільства культ діви Марії завжди відігравав реакційну роль. У роки громадянської війни церква допомагала Колчаку організовувати «полки богородиці» для боротьби з червоноармійськими загонами. В період масової колективізації куркульство і духовенство фабрикували «оновлення» богородичних ікон, «листи» богородиці, що нібито провіщали швидку загибель Радянської влади. Нині на Заході культ богородиці використовують у своїх цілях відверто реакційні клерикальні сили. Для того, щоб темні маси повірили в реальність божої матері, їм показують «коси», «молоко» та інші богородичні реліквії. З приводу кількості молока богоматері, яке зберігається в різних місцях, Жан Кальвін якось сказав: «Коли б свята діва була коровою, то й тоді вона не дала б стільки молока».

Для оживлення віри в богородицю були організовані Лурдське і Фатімське чудеса — з'явлення діви Марії неповнолітнім дівчаткам. І одне і друге активно використовуються католицькою церквою для поширення різного роду антикомуністичних ідей.

Богородичні свята найбільш близькі, звичайно, віруючим жінкам. Норми релігійної моралі, що пропагуються через християнські свята, суперечать природним прагненням і громадянському обов'язку людини. Віками церква прищеплювала жінкам міщанські уявлення про

працю, щастя, смисл життя, ставлення до дітей і т. п. Культ богородиці створений церквою у розрахунку на неграмотних, забитих жінок, щоб змусити їх стати фанатиками християнської віри. Він спрямований на відвернення віруючих від досягнень науки і техніки, соціального прогресу, активної участі в комуністичному будівництві. Людські риси характеру, що прославляються православ'ям,— покора, смирення, самоприниження нічого спільного не мають з тим багатством духовного світу жінки, що так яскраво розкривається в умовах радянської дійсності.

З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції в нашій країні корінним чином змінилось становище жінки у суспільстві. Комуністична партія Радянського Союзу, керуючись настановами класиків марксизму-ленінізму, активно залучає жінок до суспільної праці, культури, науки, політичної і громадської діяльності.

Нині в СРСР жінки становлять приблизно половину працівників з вищою і середньою спеціальною освітою, більше 30 тисяч радянських жінок мають вчені ступені докторів і кандидатів наук. До революції в православній Росії було лише 16,6 процента грамотних жінок.

З року в рік збільшується кількість жінок, які обираються до органів Радянської влади.

«Більше мільйона трудівниць країни обрані на виборах (1985 р.) до місцевих Рад народних депутатів, до Верховних Рад союзних і автономних республік. Третину депутатів Верхов-

[1] Радянським жінкам.— Правда, 1985, 8 берез.

ної Ради СРСР — найвищого законодавчого органу країни — становлять жінки» [1].

Число жінок у Верховній Раді СРСР значно перевищує загальну кількість депутатів-жінок у парламентах усіх капіталістичних країн, разом узятих. Радянська жінка отримала повну соціальну рівність з чоловіком, шлюбно-сімейні відносини носять у нас глибоко гуманістичний характер.

Комуністична партія виявляє постійне піклування про створення умов для жінки з тим, щоб вона і надалі могла успішно поєднувати свою виробничу і громадську діяльність з роллю матері, вихователькі дітей і господарки дому.

Нові умови праці і побуту формують у радянської жінки почуття і настрої, інтереси і потреби, які нічого спільного не мають з релігією і мріями про загробне життя. Тому не просто в наші дні християнським проповідникам повчати жінку бути рабинею, безсловесною вівцею, відвертатися від світу, оплакувати свою долю і надумані гріхи. Ось і доводиться перебудовуватися, пристосовуватись. У церковних проповідях тепер проголошуються заклики дорожити земним життям, виховувати дітей, працювати на благо Вітчизни, в ім'я вічного життя в «царстві божому».

Зрозуміло, що від подібних висловлювань реакційна суть релігії і її свят ніскільки не змінюється. Адже сучасні християнські ідеологи не відкинули жодного релігійного догмату, не відмовились від жодного біблійного міфу, самої Біблії з її проповідями зневажливого ставлення до жінок.

СВЯТА БОЖИХ УГОДНИКІВ

У XV столітті канонік Пассо говорив, що коли б кожному святому на торжество виділити по одній хвилині, то і тоді для відзначення всіх святих не вистачило б і року. Християнський календар-список згадуваних святих нараховує приблизно 190 тисяч святих. Майже 5 тисяч з них у старому календарі згадувались персонально. У сучасному ж календарі руської православної церкви, після всіляких скорочень і ревізій, нараховується більше 2,5 тисячі святих. З них 462 божі угодники «прославились» на нашій землі. Чоловічі імена, не враховуючи повторень, зустрічаються близько 900 разів, жіночі — 200.

У 12-томному виданні «Житій святих божих угодників» описані «біографії» майже 2 тисяч святих. Кожний святий, з погляду церкви,— це взірець християнського благочестя, який треба наслідувати. У першу чергу вимога стосується тих людей, які носять ім'я одного з святих.

Православна церква присвятила цим «божим угодникам» величезну кількість свят. На кожний день року, крім 6 січня, 2 лютого, 25 березня, 8 вересня, 24 листопада і 25 грудня за старим стилем, припадає по декілька торжеств.

У цьому відношенні православ'я посідає перше місце серед інших християнських релігій.

Віруючі поклоняються святим як богам. На їх честь зведені храми, проводяться спеціальні богослужіння, свята, а мощі святих користуються славою чудотворних. До них звертаються за допомогою, їм складені особисті молитви тощо.

Своїм корінням культ святих сягає ще періоду існування первіснообщинного ладу і породженого ним поклоніння предкам, родовим божествам, добрим і злим духам. У культі предків, найрозповсюдженішому на той час, відображалось безсилля людей у боротьбі з природою.

У культі предків є всі елементи, з яких потім виникло поклоніння християнським святим. Первісне християнство не знало власне культу святих. Відмежовуючись від політеїзму, християнство проголосило істинною релігією монотеїзм. Однак це єдинобожжя було проголошене тільки на словах. Крім трійці і богородиці християнська церква запроваджує поклоніння численним святим, які фактично вважались богами другого сорту. І це цілком закономірно. Тому що в умовах традиційного і звичайного багатобожжя християнство «могло витіснити у народних мас культ старих богів тільки з допомогою культу святих» [1].

Культ святих завжди служив церкві, духовно одурманював маси, справляв ідеологічний вплив на віруючих, захищав інтереси експлуататорських класів.

У наш час церковні торжества на честь «свя-

---

[1] *Енгельс Ф.* До історії первісного християнства.— Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 22, с. 464.

тих угодників» майже повністю втратили свій авторитет. Сучасна радянська людина орієнтується на героїв, які не відвертаються від життя, а намагаються змінити, поліпшити його, віддають всі свої сили в ім'я торжества ідеалів комунізму.

Проте церква, враховуючи, що цей елемент релігійного культу ще має певний вплив на віруючих, що його інколи дотримуються, навіть, байдужі до релігії, намагається підтримувати віру, хоча б у найбільш популярних святих. Про деяких із них ми і поговоримо у цьому розділі.

СВЯТО ПРЕПОДОБНОГО СЕРАФИМА САРОВСЬКОГО

Серафим Саровський, як говориться в його житії, народився у Курську у 1759 році в багатій купецькій сім'ї Ізидора і Гафії Мошиних. У дитинстві його називали Прохором. У семирічному віці він одержав важку травму, впавши з дзвіниці. Під час відвідин Києво-Печерської лаври, його вмовили піти у монастир. Послухавшись поради, він поселяється в Саровську пустинь на Тамбовщині і безвиїздно живе там протягом 55 років. При постригу в ченці йому було дано ім'я Серафим.

Що ж корисного зробив святий за 55 років? Більше двох років він мовчав, спілкуючись тільки знаками, приблизно три роки простояв на камені, діставши важку хворобу ніг і водянку, харчувався черствим хлібом і травами. Від людей шарахався, як від прокажених, або падав лицем вниз і не піднімав голови, поки зустрічний не зникав. На прохання Серафима

ченці зробили йому домовину, біля якої він годинами простоював на колінах.

Страждаючи від серйозного розладу психіки, Серафим мучився зоровими галюцінаціями — йому постійно привиджувалися богородиця, ангели, чорти тощо. У своїх повчаннях він закликав віруючих дотримуватися посту, молитися.

«Коли заводять розмову про Серафима Саровського,— пише О. Шамаро,— сучасні православні богослови намагаються відділити особу Серафима від історії його канонізації» (Шамаро А. А. О чем умалчивает церковный календарь. М., 1962, с. 173). Канонізація цього «святого» була викликана політичними міркуваннями царського уряду. Наближалася революція. Як відвернути маси від політичної боротьби? Вирішили канонізувати Серафима Саровського. Цар підганяв церковників з канонізацією і навіть призначив час — літо 1903 року.

У листівці, яку підготував Тульський комітет РСДРП, більшовики викрили новоявлений фарс: «Уряд придумує різні принади, щоб відвернути від себе увагу народу. З цією метою він вирішив оголосити нового святого: до старих вже звикли, а новий, він всіх привабить до себе, голодний, скривджений, пригнічений народ повалить до чудотворця і в гарячих молитвах до нього забуде земні скорботи і кривди, а попи будуть твердити, що потрібно бути терплячим; журитись про свої гріхи і шанувати начальство...»

Для канонізації потрібні були нетлінні мощі кандидата у святі. На загальний подив у труні виявився простий скелет із зітлілими косами і клаптями савану. Канонізація Серафима Саровського почалася з конфузу, наростав скан-

дал. З великими труднощами його вдалося зам'яти і канонізація відбулась. Охороняючи Миколу II, на канонізації були присутні війська, а в натовпі нишпорили 2,5 тисячі шпигунів і переодягнених поліцейських. Деяким своїм агентам царська охранка доручила інсценізувати зцілення людей від нового святого.

Але, як відомо, святий не допоміг Миколі II. Через 15 років царське самодержавство було повалено. Православна ж церква все ще продовжує прославляти Серафима. Ієрархи церкви і понині називають його «великим зразком руської святості», який втілив у життя «таємницю народження духовної людини», відданої православ'ю.

МИКОЛИН ДЕНЬ

Перше торжество, Микола весняний (22 травня) встановлене на згадку про перенесення мощей чудотворця Миколая з Мир Лікійських у Бар, друге — Микола зимовий (19 грудня) присвячене пам'яті самого святого. Миколай — центральна особа у списках святих чоловічої статі. Церква подає його як захисника простого народу, покровителя трудового, сімейного і громадського життя.

Життєпис святого розповідає, що він народився у багатій сім'ї і з раннього дитинства вже творив чудеса. Під час хрещення, почувши, як священик говорить: «в ім'я отця, сина і святого духа», Миколай раптом звівся на ноги і простояв так на честь трійці три години і ніхто його не підтримував. У дитинстві чудотворець харчувався лише молоком правої груді матері, знаменуючи цим майбутнє перебування по пра-

ву руку бога. В юні роки замість відвідування школи він проводив час у церкві. У дні посту — середу і п'ятницю — ссав молоко тільки один раз, увечері, але не раніше, ніж помоляться батьки.

Після смерті батьків Миколай почав розподіляти своє майно між жебраками, причому діяв так, що ліва рука не знала, що робить права. Одного разу він довідався, що розорений багатій для поліпшення своїх справ збирається відкрити будинок розпусти. Прикрасою цього закладу мали стати три незаміжні доньки колишнього багатія. Святий Миколай, вибравши темну ніч, нібито підкинув у вікно потерпілим лантух із золотом. Таким чином він запобіг нещастю. Доньки не стали повіями і невдовзі вдало вийшли заміж.

Розподіливши майно, Миколай відправляється у Палестину на поклоніння гробу і животворящому хресту господньому. Під час подорожі в Єрусалим і назад він також здійснив декілька чудес: приборкав страшну бурю, воскресив мертвого матроса і т. д. Коли в Єрусалимі він підходив до храму, двері самі по собі широко розкрилися перед ним. Автора, який створив таке житіє, не зупинило навіть те, що в часи Миколая ще не було ні гробу господнього, ні хреста, на якому він нібито був розп'ятий. Поклонившись цим неіснуючим реліквіям, Миколай повертається на батьківщину і поселяється у місті Патрі.

Незабаром він стає священиком, а через деякий час єпископом міста Мир Лікійської області. Він рішуче бореться з язичниками і єретиками. Улюбленим його заняттям були читання молитов, Біблії, співи і здійснення чудес.

Порівняння чудотворницької діяльності Миколая Мирлікійського з чудесами, вигаданими авторами інших житій святих, показує, що він просто нікчемний наслідувач. Всі чудеса, здійснені ним, були вже описані іншими авторами.

Оригінальним витвором церкви було рішення зробити Миколая Мирлікійського учасником християнського Нікейського собору, де він, нібито, завів бійку з александрійським священиком Арієм і навіть встиг вдарити його по голові. Імператор Константин садовить «ангела у людському тілі» у льох, а єпископи знімають з нього духовне звання. Прекрасна історія, тільки одного церковники не врахували,— у списках учасників Нікейського собору немає і ніколи не було Миколая.

Легенду про участь «чудотворця» у вселенському соборі створили у кінці VIII століття. У всякому разі, про Миколая не згадують ні церковний історик Євсевій, ні Афанасій Александрійський, ні інші сучасники. Мовчать, нібито Миколая взагалі не було. Все його житіє дослівно списане з житія Миколая, єпископа Пінарського, який жив у VI столітті. Збігаються місце народження, імена батьків та багато інших епізодів «біографії», наприклад, подорож у Палестину для поклоніння гробові Христа.

Житіє Миколая Цінарського знайшли у Ватіканській бібліотеці на початку XVIII століття. Так виявилось, що насправді Миколая Мирлікійського не існувало. Його образ був створений церковниками згідно рецептів міфологічного мислення і стандартів написання житій всіляких «святих».

Вперше цей образ склався у портовому містечку Мир, заселеному моряками, рибалками, купцями, морськими піратами, які вважали своїми богами Посейдона і Нептуна — покровителів мореплавання, торгівлі, рибальства і землеробства.

Торгові зв'язки Мира сприяли проникненню місцевого культу святого Миколая в інші міста. У Києві, наприклад, за сто років до офіційного хрещення Русі, у 882 році вже існувала церква святого Миколая. На Русі житіє Миколая Мирлікійського обросло новими чудесами. «З християнізацією,— пишуть С. Ф. Алмазов і П. Я. Пітерський,— у жителів Мир і навколишніх місцевостей V століття язичеський бог Посейдон поступово перетворився на місцевого християнського святого Миколая Чудотворця, який успадкував всі функції свого попередника... Замість зруйнованого язичеського храму був побудований християнський, вже на честь святого Миколая. Місцеве духовенство «знайшло» його мощі і створило житіє» (Алмазов С. Ф., Питерский П. Я. Праздники православной церкви. М., 1962, с. 147).

Папа римський Павло VI видав декрет, згідно якого із списку божих праведників було викреслено 200 святих. Серед них опинився і Миколай Мирлікійський. Проте православна церква поки що вшановує міфічного «чудотворця».

ДЕНЬ ПЕТРА І ПАВЛА

У православному календарі це свято віднесене до так званих великих і приурочене «славним і всехвальним апостолам Петрові і Павлові». Петрові і Павлові церковна традиція при-

писує початок проповіді християнського вчення, як це описано у книзі «Діяння апостолів».

Апостол Петро до хрещення був рибалкою за іменем Симон. Петром прозвав його Христос, підкреслюючи тим самим, що робить Петра засновником церкви: «Ти скеля і на цій скелі побудую я церкву свою» (Матф., 16 : 18). Слово Петро перекладається як «камінь». Петро вважається засновником католицизму. Згідно богословських переказів, римський імператор Нерон стратив Петра, прибивши цвяхами до хреста догори ногами. На місці могили апостола Петра побудований храм, який носить його ім'я. У 1939 році під храмом розпочались розкопки з метою відшукання речових доказів історичного існування Петра. Проте й до цього часу нічого не знайдено. Єдиним «доказом» того, що апостол Петро існував, є пір'я півня, що заспівав, коли апостол зрікся Христа.

Церковний опис життя Петра міфологічний і повний запозичень. Петро воскрешає Тавіфу, зцілює паралітика, ходить по воді. Картини арешту, суду і страти також навіяні відповідними евангельськими епізодами. Нині «князь апостолів» «працює» на небі, охороняє ворота раю.

Апостол Павло, якого до хрещення називали Савлом, народився у місті Тарсі, отримав іудейську богословську освіту і був найактивнішим противником християн. Згідно церковної легенди Христос одного разу запитав Савла: «Чому ти гониш мене?» і раптом осліпив його. На питання Савла: «Що ж мені робити?», Христос порадив йому їти у Дамаск. У цьому місті Савл і отримав зцілення від одного християнина.

Після чуда, яке вчинив над ним Христос, Савл прийняв хрещення, так би мовити, прозрів.

У Новому завіті іменем Павла позначені 14 послань. Але наукові дослідження показали, що послання ці належать різним авторам. Традиція зображує Павла маленького росту, лисим. Про його ораторську «майстерність» в «Діяннях апостолів» розповідається таке: «Під час довгої бесіди Павла один юнак, за іменем Євтих, який сидів на вікні, так заснув, що сонним впав вниз, помер» (20 : 9).

Апостол Павло, нібито, мав дар чудотворення, практикував зцілення, воскресіння і т. п. Коли йому відрубали за наказом Нерона голову, з тіла потекла не кров, а молоко.

Ідейна спрямованість біблійних повчань Петра і Павла суперечлива, не узгоджена між собою. У богословських колах прийнято розрізняти «петринізм» і «паулінізм».

На Русі свято апостолів Петра і Павла збігалось з початком косовиці. Святий Петро вважався, також, заступником рибалок і рибальства.

Культ Петра і Павла використовується православною церквою для нагадування, що кожний віруючий повинен бути розповсюджувачем і пропагандистом «євангельської звістки».

СВЯТО ПРЕПОДОБНОГО СЕРГІЯ

Сучасна православна церква намагається зобразити Сергія, ігумена Радонезького визначним церковним діячем, народним благодійником. На його честь патріархія встановила спеціальний орден. У друкованих органах православ'я регулярно публікуються статті, в яких прославляються діяння святого. І це цілком

зрозуміло: готуючись відзначити 1000-ліття християнства на Русі, церква намагається підновити деякі сторінки своєї історії.

Варфоломей, якого після постригу у монахи назвуть Сергієм, народився в Ростові у боярській сім'ї. Ще й не народившись, він вже творив чудеса. Коли мати була на богослужінні, він полюбляв горлати у її череві так, що було чутно на всю церкву. У грудному віці, коли жінка в середу і п'ятницю їла що-небудь не зовсім пісне, маля зухвало відверталося від груді.

У дитинстві він ніяк не міг навчитись грамоти. Зустрівши якось старого ченця, Сергій попросив його помолитись богові, щоб хоч той допоміг йому. Після молитви він вмить став читати й писати. Прийнявши чернецтво, Сергій забирається в ліс і живе анахоретом чотири роки. З часом біля його келії поселилось ще 12 ченців, які вмовили Сергія стати ігуменом. Згодом тут виник Троїцький монастир.

У житії святого стверджується, що нібито Радонезький благословив князя Дмитрія на битву з військом Мамая і провіщав перемогу. Сучасні богослови намагаються «довести», що тільки завдяки цьому була забезпечена перемога руських воїнів на Куликовому полі. Патріарх руської православної церкви Пимен назвав монастир, заснований Сергієм, «символом непереможності Росії». Інший сучасний автор підхоплює: «Здавна монастирі на Русі були розповсюджувачами культури, освіти, джерелом святині» (Журнал Московской патриархии, 1975, № 10, с. 23).

Сергій Радонезький був канонізований через 30 років після смерті. Доказом його святості

нібито послужили найдені нетлінними мощі. Дійсною ж причиною канонізації були політичні мотиви — він багато зробив для зміцнення великокняжої влади. За царату культ Сергія Радонезького всіляко пропагувався, освячувався іменем самодержавства. Він прославлявся як «небесний заступник» влади. За досить короткий час Троїце-Сергієва лавра перетворилася в одного з найбільших кріпосників Росії. Більше 100 тисяч селян працювали на ченців.

Свята на честь преподобного Сергія Радонезького поширюють хибні погляди на роль церкви і монастирів в історії Росії, пропагують антинаукові уявлення про закономірності суспільного розвитку, причини соціальних явищ і процесів.

11 квітня 1919 року на вимогу трудящих була розкрита труна з останками Сергія. Ніяких нетлінних мощей у ній не виявилось. Присутні віруючі переконалися, що церква обманювала людей протягом п'яти віків, закликаючи поклонятись купі кісток. Пройшло декілька десятиліть і церковники знову кличуть поклонятись «нетлінним мощам» святого Сергія.

ДЕНЬ ІЛЛІ

Міфи про Іллю-пророка зустрічаються вже у Старому завіті. Колись Ілля був одним з 50 племінних північно-ханаанських божків. З часом деякі давньоіудейські боги стали вважатись праотцями єврейського народу, героями, пророками. Така доля, наприклад, випала Мойсеєві, Аврааму, Симеону, Іллі та ін. Кожному з них була відведена певна роль у легендах і міфах далекої історії єврейського народу.

Ілля в цих оповідях перетворився у покровителя землеробства, вологи, грому і блискавки. Старий завіт зображує Іллю як пророка, що жив у період правління ізраїльського царя Ахава, за 900 років до народження Христа.

Ілля нібито викривав ідолопоклонство, закликав поклонятися лише богові Яхве, погрожував неслухняним різними карами. Одного разу він навіть покарав народ трьохрічною посухою і голодом. Доводячи «істинність» Яхве, Ілля влаштував змагання з жерцями Ваала та Ієзавелі. Задум полягав у тому, щоб навести вогонь на запропоновану жертву. Вогонь зійшов на жертовник, зроблений Іллею. «Істинність» бога Яхве була доведена і «пророк» своєю рукою вбиває 850 жерців, представників інших релігій.

За свої заслуги Ілля живим вознісся на небо у вогняній колісниці. В період розкладу рабовласницького ладу в Іудеї виникає міф про прихід месії — божественного спасителя, якому повинен передувати вісник — предтеча. На цю роль і був призначений Ілля-пророк.

На Русі поклоніння Іллі зливається з культом слов'янського бога Перуна, теж покровителя землеробства, водної стихії, грому. Перун, за уявленнями слов'ян, роз'їжджав по небу у вогняній колісниці, що гуркотіла по небесних вибоїнах, та з лука вогняними стрілами-блискавками нищив нечисту силу. З часом функції древнього Перуна були передані християнському Іллі.

У 912—945 рр. у Києві вже діяв храм на честь Іллі-пророка. Селяни боялись цього суворого, небезпечного святого, який жорстоко карав людей посухами і повенями. В посуху просили у Іллі дощу, у мокрий рік — доброї пого-

ди. Через це і пішли назви Іллі мокрого і Іллі сухого. Задобряючи Іллю, селяни залишали на полі клапоть нескошеного жита. Цей обряд називається «зав'язати Іллі бороду». З іменем Іллі пов'язана не тільки землеробська магія, але й ряд інших забобонів. Вважалось, наприклад, що Ілля допомагає при різних захворюваннях.

У день свята (2 серпня) в селах, за звичаєм, влаштовувались громадські обіди, «свячення» хліба, м'яса, меду, роздавалась милостиня жебракам тощо. Це було своєрідною жертвою могутньому небесному пророку, якого віруючі хотіли умилостивити.

Ревно молився віруючий народ святому Іллі. Та й як було неписьменному, забитому селянинові не боятися Іллі і не молитися йому про заступництво.

Нині день Іллі подекуди є престольним святом і відзначається пишними богослужіннями. Церковники намагаються переконати віруючих, що пророк Ілля жорстоко покарає за сумніви у вірі, за порушення «заповідей господніх», що саме від бога і його святих залежить врожай, достаток в домі, щастя кожної людини.

Багато ще різних «днів» зберігається в церковному православному календарі. На всі випадки життя, на кожний день і час року християнство має якого-небудь мученика, святого, ікону, або мощі. Наділивши святих певними «обов'язками», пов'язавши святий пантеон із земними потребами трудящих мас, церква віками спекулювала і паразитувала на їх неуцтві і відсталості. І зараз, нав'язуючи поклоніння культу святих, вона намагається вернути людей в епоху юродивих і анахоретів, ханжества

і забобонів. Вона ще міцно тримає в полоні християнських уявлень окремих людей, позбавляє їх можливості стати на світлий шлях розуму, наукових уявлень про навколишню дійсність, смисл життя, справжнє людське щастя.

* * *

За роки Радянської влади у нашій країні сталися корінні зміни у всіх сферах суспільного життя. Утвердився і став пануючим марксистсько-ленінський світогляд. Мільйони людей відійшли від релігії.

Значним досягненням соціалістичного суспільства є нові радянські свята і обряди, які активно протистоять віджилій релігійній обрядовості, сприяють формуванню здорових духовних потреб радянських людей.

Найбільш масовими, по суті всенародними стали у нас загальнодержавні, революційні та міжнародні свята: річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, Перше Травня, День Конституції СРСР, День Перемоги, Міжнародний жіночий день тощо. Їх відзначають не тільки у колективах підприємств, колгоспів, установ, а й у кожній сім'ї. До цих днів часто приурочують сімейні торжества: весілля, народини, новосілля, традиційні зустрічі з рідними, друзями. Ці свята незмінно виливаються у демонстрацію дружби радянських народів, політичної активності, трудового героїзму, стають яскравим виявом єдності партії і народу.

В практику нашого життя широко ввійшли професійні свята: День шахтаря, День будівельника, День геолога, День радянської міліції, День учителя, День радянської науки, Всесоюзний день працівників сільського господар-

ства, Свято врожаю, першого і останнього снопа, День механізатора тощо. Важливу групу свят складають сімейно-побутові свята та обряди: урочиста реєстрація шлюбу, новонародженого, громадянські похорони, дні пам'яті померлих. Їх завдання — дати красиве, урочисте оформлення найбільш важливим подіям у житті трудового колективу, сім'ї, окремої людини.

В останні роки також набули поширення традиційні календарні свята: зустріч Нового року, проводи зими, купальські свята та ін.

Соціалістична обрядовість відображає величні досягнення нашої країни за роки Радянської влади, корінні переваги радянського способу життя, вбирає в себе найцінніші традиції культурної спадщини народів СРСР.

Систему радянських свят характеризує багатство ідейного змісту. В них знайшли своє втілення ідеї пролетарського інтернаціоналізму, дружби народів, такі високі почуття радянських людей, як патріотизм, відданість соціалістичній Батьківщині, Комуністичній партії Радянського Союзу, справі комуністичного будівництва. Свята, народжені під зорею Жовтня, мають чіткий політичний зміст, пройняті високим громадянським пафосом, відображають морально-політичну єдність соціалістичного суспільства, служать зміцненню дружби робітничого класу, колгоспного селянства і радянської інтелігенції. Наші свята пройняті духом співробітництва і взаємодопомоги, комуністичного ставлення до праці. В них найбільш повно знайшли своє відображення соціалістичний гуманізм, краса людських взаємовідносин.

На відміну від релігійних уявлень про реальну земну людину як «гріховну істоту», нездат-

ну до морального відродження і творення добра без божої допомоги, радянські свята втілюють вищі моральні цінності суспільства розвинутого соціалізму, серед яких чільне місце посідає людина. Ідейний зміст наших свят і обрядів пройнятий глибокою повагою до людини, піклуванням про її щастя, вірою в її творчі сили. Вони збагачують духовний світ людини, звільняють його від релігійної містики, утверджують світлі комуністичні ідеали. «В радянській обрядовості,— зазначав член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербицький,— відображені ідеї нового суспільного устрою, нового побуту, нових відносин між людьми, нових рис способу життя. Виступаючи одним із засобів, які регулюють взаємовідносини між особою і суспільством, соціалістичні обряди спонукають радянську людину до соціальної активності, до суспільно корисної діяльності. ...Сповнені справжнього гуманізму, почуття поваги до людини і її участі в суспільній праці, соціалістичні свята і обряди в емоційній формі дають відповідь на ключові світоглядні питання про смисл життя, людське щастя, сприяють утвердженню науково-матеріалістичного світорозуміння» [1].

---

[1] *Щербицкий В. В.* XXV съезд КПСС о совершенствовании социалистического образа жизни и формировании нового человека.— М., 1977, с. 217, 220.

ЗМІСТ

Серия «Беседы с верующими»

Юзеф Францевич Инжиевский,
Валерий Михайлович Рябиков

ПРАВОСЛАВНЫЕ ПРАЗДНИКИ

(на украинском языке)

Киев
Издательство
политической литературы
Украины
1986

Завідуючий редакцією А. І. Осауленко
Редактор С. М. Лупол
Молодший редактор М. М. Зик
Художник В. В. Деминський
Художній редактор Н. К. Личак
Технічний редактор Л. О. Ємець
Коректор Л. М. Алексеєнко

Інформ. бланк № 4595

Здано до набору 22.10.85. Підп. до друку 15.01.86. Формат 70×90 1/32. Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 2,92. Ум. фарб. відб. 3,1. Обл. вид. арк. 2,95. Тираж 100 000 пр. Зам. 5—1600. Ціна 10 к.

Політвидав України, 252025, Київ-25, Десятинна, 4/6.

Надруковано з матриць друкарні Ордена Леніна комбінату друку видавництва «Радянська Україна» на Київській фабриці друкованої реклами ім. XXVI з'їзду КПРС, 252067, Київ-67, Виборзька, 84.

10 к.

Ю. Ф. Інжиєвський,
В. М. Рябіков

Православні свята

У брошурі розглядаються основні православні свята, з допомогою яких церква віками утримувала трудящі маси у полоні релігії. Висвітлюючи історію виникнення, земне походження свят, автори розвінчують богословські вигадки про їх нібито божественний характер.

Книга зацікавить як віруючих, так і невіруючих.